KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriána Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 2

OBSAH

KOČIŠ, F.: Slová *kvalita* a *akosť* ako synonymá 33
ZAVARSKÝ, J.: Nové termíny v redakčnej praxi 39
KORECKÝ, J.: Odborná terminológia v časopise *STOP* . . . 43
UHLÁR, V.: Osobné mená a miestne názvy v trojnovele Z. Dončovej *Traja kniežaci jazdci* 45
RYBÁK, J.: O slovách *ovŕtať sa, ovŕtalý* 49

Rozličnosti

O slovách *kávička, kávičkovať, kávičkár.* A. Anettová . . 52
Názvy niektorých chemických indikátorov. E. Rísová . . 54

Správy a posudky

Životné jubileum profesora Jozefa Mistríka. E. Bajzíková 55
Slovníková pomôcka pre turistov. M. Masárová 57
Jazyková stránka dvojtýždenníka *Sklo.* M. Bugárová . . 59

Spytovali ste sa

Kivi, kiwi, aktinídia, aktinídiovník. I. Masár 61
Prečo *osobitný,* a nie *‚osobytný'*? V. Slivková 62
Spomienka, upomienka. K. Hegerová 63
Zasadanie a zasadnutie. M. Pisárčiková 64

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 2

Slová kvalita a akosť ako synonymá

FRANTIŠEK KOČIŠ

1. V minulom roku sa rozvinula pomerne krátka, ale veľmi intenzívna diskusia o tom, či slová *kvalita* a *akosť* majú ten istý význam, alebo či sa ako odborné termíny už významovo nediferencovali. V prospech jedného i druhého názoru sa uvádzali pomerne závažné argumenty, a tak pokladáme za užitočné vrátiť sa k tomuto problému ešte raz aj v našom časopise (o priebehu diskusie porov. Kočiš, 1985 a).

Diskusia o výrazoch *kvalita* a *akosť* sa začala príspevkom E. Rísovej *Akosť — kvalita* v rubrike Slovenčina naša v Nedeľnej Pravde zo 4. 1. 1985. Odpovedala v ňom pracovníkom trustu kožiarskych podnikov OGAKO, ktorým sa doterajšie používanie výrazov *akosť* a *kvalita* nezdalo dosť ustálené a pojmovo vyriešené. E. Rísová postavila svoju odpoveď na významovej totožnosti či zhodnosti obidvoch výrazov, opierajúc sa o súčasné lexikografické spracovanie týchto slov v Slovníku slovenského jazyka I (1959, s. 19 a s. 799). Treba dodať, že okrem synonymického vzťahu je medzi obidvoma výrazmi ešte vzťah cudzieho (latinského) slova a kalku čiže jeho doslovného prekladu (ide o ten istý vzťah ako napr. medzi dvojicami *modulácia — stvárňovanie, biografia — životopis, geografia — zemepis, lingvistika — jazykoveda, história — dejepis, subjekt — podmet, objekt — predmet, astronómia — hvezdárstvo* a pod.). Tu treba, pravda, ešte rozlišovať medzi cudzím výrazom, ktorý sa popri domácom výraze bežne používa (napr. *kvalita — akosť, história — dejepis*), a cudzím výrazom, ktorý iba signalizuje, že domáci výraz je kalkom (napr. *misericordia — milosrdenstvo, Unter-*

ernährung — podvýživa). Vzťah cudzieho slova a domáceho kalku sa môže ešte ďalej špecifikovať (porov. Horecký, 1956, s. 69—74; Ondrus — Horecký — Furdík, 1980).

V bežnom dorozumievaní sa výrazy *kvalita* a *akosť* v slovenčine používajú ako významovo rovnocenné. Čo ich predsa len odlišuje, to sú a) rozličné sféry ich používania, b) odlišné možnosti tvoriť od nich príslušné deriváty. O tom písala aj E. Rísová v spomínanom príspevku, pravda, všetky prípady ich odlišného používania nevyčerpala. V jej článku sa správne upozorňuje na odlišnú spájateľnosť slov *kvalita* a *akosť;* napr. bežné sú spojenia *kvalita zvuku, kvalita umenia, kvalita vyučovania, kvalita vysielania (rozhlasového, televízneho), morálne kvality* popri spojeniach ako *akosť tovaru, akosť výrobku, akosť stravy* a pod. Tieto spojenia ukazujú, že spájateľnosť výrazov *kvalita* a *akosť* je dosť odlišná. Rozdiel medzi nimi sa prejavuje najmä v podobe zreteľnej ohraničenosti v spájateľnosti slova *akosť.* Ako o nezvyčajných a v jazykovej praxi nepoužívaných spojeniach by sme mohli hovoriť napr. o spojeniach *akosť hlasu, akosť umenia, morálne akosti, akosť vysielania.* Táto ohraničenosť v spájateľnosti neplatí však pri slove *kvalita.* Toto slovo má neobmedzenú spájateľnosť tak s abstraktnými, ako aj s konkrétnymi substantívami: môže sa hovoriť napr. *o kvalite služieb, kvalite vysielania, o kvalite riadenia, o kvalite výchovy,* ale aj *o kvalite výrobku, stroja, o kvalite cukru, látky, vína* atď., a to tak v bežnom, poloodbornom, ako aj v čisto odbornom vyjadrovaní. To je vari nesporná vec. Môžeme preto konštatovať, že slová *kvalita* a *akosť* sú síce synonymné, ale z hľadiska rozsahu ich používania je medzi nimi rozdiel v tom, že slovo *akosť* má menšiu a ohraničenú spájateľnosť. Výraz *kvalita* sa stal filozofickým termínom a je v korelácii s termínom *kvantita* z pojmového hľadiska i z hľadiska svojho pôvodu — obidva výrazy sú prevzaté z latinčiny. Pojem mnohosti, množstva, počtu sa totiž v odbornom i bežnom vyjadrovaní označuje termínom *kvantita.* Jeho domácim ekvivalentom je výraz *množstvo* (resp. *početnosť*), ale sa používa dosť obmedzene. Aj táto zviazanosť obidvoch výrazov pomáha udržiavať výraz *kvalita* v našej slovnej zásobe vo vyššej frekvencii. Toto naše tvrdenie i zistenie potvrdzujú mnohé články v dennej tlači, odborné ekonomické články zacielené publicisticky (porov. napr. článok E. Marošovej *V ústrety kvalite* v Novom slove zo 14. 3. 1985, s. 4—5, týkajúci sa zdokonaľovania riadenia v ôsmej päťročnici; termín *kvalita* sa v tomto článku používa v súčinnosti s termínmi *efektívnosť, intenzifikácia, ekonomika, produkcia* a pod.). Do diskusie o výrazoch *kvalita* a *akosť* sme dostali aj článok od ekonóma, v ktorom sa používa iba výraz *kvalita,* a to najmä v spojení so slovami *práca, výrobok, tovar* a pod. O kvalite tento autor hovorí ako o ekonomickej kategórii. Zalistovali sme aj v knihe A. Bajcuru *Teória a prax riadenia*

(1980). Autor tu takmer výlučne používa termín *kvalita*. Odcitujeme niekoľko dokladov:

Od *kvality* riadenia závisí aj rozvoj socialistických výrobných a iných spoločenských vzťahov (s. 11). — Ovplyvňuje objem, *kvalitu* a efektívnosť služieb... (s. 11). — ...k rastu spokojnosti ľudí, k všestrannému zvyšovaniu *kvality* ich života (s. 11). — ...kladú čoraz väčšie nároky na riadenie — na rozsah i *kvalitu* riadiacej činnosti (s. 12). — ...úroveň *(kvalita)* rozhodnutí prijímaných subjektmi riadenia o cieľoch organizácií... (s. 26).

Uviedli sme, že medzi slovami *kvalita* a *akosť* sú i napriek ich významovej totožnosti isté rozdiely vyplývajúce z ich odlišnej sémantickej spájateľnosti. Rozdiel medzi nimi sa ukazuje aj z hľadiska ich derivačnej potencie čiže z hľadiska možnosti tvoriť od týchto slov príslušné deriváty. Od slova *kvalita* máme tieto odvodeniny: *kvalitný*, novšie *kvalitový* (napr. *kvalitové číslo* čiže *číslo akosti)*, *kvalitatívny* (utvorilo sa však ešte v pôvodnom jazyku), ďalej slová *kvalitár, kvalitárka* (porov. Slovník slovenského jazyka I, 1959, s. 799). Od slova *akosť* sa tvorí iba prídavné meno *akostný*, a to s dvoma významami (porov. Slovník slovenského jazyka I, 1959, s. 19): 1. týkajúci sa akosti, kvalitatívny, napr. *akostný rozdiel, akostná skupina, akostná trieda, akostné prídavné meno*, 2. majúci dobrú akosť, kvalitný, dobrý, napr. *akostné vína, akostné potraviny*. Ako vidieť, prídavné meno *akostný* vyjadruje aj význam „kvalitatívny", aj význam „kvalitný". Potvrdzuje to aj prítomnosť obidvoch týchto prídavných mien *(kvalitatívny, kvalitný)* ako synoným pri významoch prídavného mena *akostný* v Slovníku slovenského jazyka. Z tohto porovnania možno ďalej konštatovať, že slovo *akosť* je aj derivačne ohraničené, takmer izolované, a to je z hľadiska lingvistického hodnotenia jazykovej jednotky pomerne závažná vec.

2. Náš doterajší výklad sa dotýkal lexikálnej a derivačnej stránky slov *kvalita* a *akosť*. V ďalšej časti svojho výkladu budeme analyzovať argumentáciu M. Tumu a V. Tydlačku týkajúcu sa vecného rozlišovania medzi termínmi *kvalita* a *akosť* (porov. ich príspevok *Ešte o slovách akosť a kvalita* v rubrike Slovenčina naša v Nedeľnej Pravde z 15. 3. 1985). Autori vychádzajú z tohto predpokladu: slovo *akosť (výrobku, predmetu, javu, služby, práce)* je technicko-ekonomický a právny termín, slovo *kvalita (predmetu, javu)* je filozofický termín označujúci príslušnú ontologickú kategóriu (porov. aj Toman, 1984). Toto rozlišovanie by podľa nášho názoru mohlo mať svoje opodstatnenie vtedy, keby za týmito slovami alebo termínmi stála aj reálna významová diferenciácia. Tá však tu nie je, hoci spomínaní autori ju tu vidia alebo by ju chceli vidieť. V marxistickej filozofii sa pojem *kvalita* definuje ako „podstatná určenosť predmetu, vzhľadom na ktorú je da-

ným a nie iným predmetom" (porov. Rozentaľ a kol., 1974, s. 272—273). Keďže vzťah slova *kvalita* a *akosť* je iba vzťahom internacionálneho a domáceho výrazu, bolo by možné namiesto filozofického termínu *kvalita* používať aj termín *akosť*. O používaní termínu *kvalita* vo filozofii však rozhodla jeho medzinárodnosť a všeobecná zrozumiteľnosť, ako aj jeho súvzťažnosť s termínom a pojmom *kvantita* a všetky ostatné znaky slova či termínu *kvalita*, ktoré sme už spomínali. Z filozoficko-metodologickej ani z lingvistickej stránky nie je možné, aby sa pojem označovaný slovom *kvalita* alebo *akosť* (ale aj iné pojmy) vnútorne, významovo členil na filozofický a technicko-ekonomický na základe toho, s akým predmetom alebo javom pojem kvality či akosti spájame. Definícia pojmu kvality sa musí rovnakým spôsobom vzťahovať na všetky predmety a javy vonkajšieho sveta, na všetky substancie, teda tak na človeka, ako aj na predmety, artefakty a javy bez rozdielu. Pojem *kvalita* ostáva nerozdelený, ten istý, už či ho označíme slovom *kvalita* alebo *akosť*.

Ukazuje sa, že spomínaní autori článku, ale aj autori ČSN 01 0113 *Akosť výrobkov, termíny a definície* povyšujú za osobitný termín nie slovo *akosť*, ale spojenie *akosť výrobku*, to značí že spojenie *akosť výrobku* má podľa týchto autorov status osobitného termínu v protiklade k filozofickému termínu *kvalita*. Slovom, autori M. Tuma a V. Tydlačka stavajú technický termín *akosť výrobku* proti filozofickému termínu *kvalita*. V tom vidíme najväčší nedostatok v ich argumentácii. Spojenie *akosť výrobku* nemožno totiž stavať proti slovu *kvalita* a na základe toho potom ani termín *akosť* proti termínu *kvalita*.

V marxistickej filozofii sa hovorí, že každý objekt, každá substancia môže mať viacero kvalít (porov. Rozentaľ a kol., 1974, s. 727: *predmety majú viacero kvalít ...)*. To je závažná vec aj z hľadiska určenia kvality či akosti jednotlivých objektov vonkajšieho sveta. Filozofické určenie kvality či akosti však musí byť najabstraktnejšie a najvšeobecnejšie, lebo v ňom ide o ontologické vymedzenie vlastností predmetu. Ak však máme určiť kvalitu či akosť konkrétneho predmetu, na toto určenie používame už jeho konkrétnejšie príznaky či vlastnosti. Ak ideme napr. vymedzovať kvalitu či akosť výrobku vo všeobecnosti, do tohto vymedzenia berieme všeobecné vlastnosti výrobku, ktoré súvisia s jeho možnosťou uspokojiť určité spoločenské alebo osobné potreby v súlade s jeho určením pre používateľa. Sú to tie vlastnosti, ktoré uvádza aj príslušná Československá štátna norma. Treba však povedať, že aj toto vymedzenie akosti či kvality výrobku je všeobecné, najvšeobecnejšie, lebo sa vzťahuje, alebo by sa malo vzťahovať na každý výrobok. Ak chceme vymedziť akosť či kvalitu konkrétneho výrobku (napr. vysávača, okna, baterky, počítača a pod.), musíme vymedziť súbor konkrétnych vlastností príslušného výrobku. V každom zo spo-

mínaných prípadov však vždy ide o vymedzenie kvality či akosti, rozdiel medzi nimi je iba v stupni abstraktnosti či zovšeobecnenia tohto vymedzenia. Každé vymedzenie akosti či kvality sa musí vo svojom základnom postupe zhodovať so všeobecným vymedzením kvality či akosti ako takej, s najvšeobecnejším, filozofickým vymedzením kvality či akosti objektov vonkajšieho sveta. Všetky tieto vymedzenia si nemôžu a ani nesmú vo svojom základnom postupe odporovať. Z tohto logicky vyplýva, že na označenie súboru vlastností charakterizujúcich predmety z rozličných aspektov ich hodnoty i ekonomického či iného zaradenia musíme používať rovnaké označenie: *akosť* a *kvalita.* Obidva výrazy musia byť preto rovnoznačné, synonymné.

3. Ukázali sme, že presadzovať termín *akosť* pri tvorbe ČSN, v technickej literatúre, ako aj v bežnom používaní na základe jeho významového odlišovania od termínu *kvalita* nemožno. Podľa nášho názoru jediným závažným argumentom za používanie termínu *akosť* môže byť iba jeho ustálenosť a zaužívanosť. Ako sme mali možnosť zistiť z materiálov, ktoré nám dal k dispozícii V. Tydlačka, termín *akosť* je úplne vžitý nielen v technicko-ekonomickej a výrobnej oblasti, ale aj v organizačnej sfére. Existujú totiž tzv. *kabinety akosti, komitéty na zabezpečovanie akosti výrobkov, metodické a konzultačné strediská pre riadenie akosti výrobkov a služieb,* existuje *Československý inštitút technickej normalizácie a akosti, ČSN pre akosť výrobkov,* termín *akosť* sa používa v takých dokumentoch, ako je Ústava ČSSR, Zákonník práce, Hospodársky zákonník, Občiansky zákonník a pod. (porov. V. Tydlačka, 1985). Nazdávame sa, že to sú závažné dôvody na to, aby sa termín *akosť* v tejto odbornej sfére udržiaval a udržal, pravda, bez nároku na svoju absolútnu platnosť najmä v neodbornej oblasti používania jazyka, kde mu spontánne konkuruje termín *kvalita,* ktorý má neobyčajne široký akčný rádius najmä v politickej a ekonomickej oblasti a samozrejme aj v publicistike. Mnoho tu napovie aj ďalší vývoj v celoštátnom používaní termínu *akosť* v technickej, ekonomickej a politickej literatúre. Treba počítať s tým, že tendencia k internacionalizácii v terminológii na celom svete, ako aj v našich jazykoch bude naklonená skôr na stranu a v prospech termínu *kvalita.* Sú tu teda dve výrazné tendencie, ktoré nemôžu dlho pôsobiť iba živelne. Bude tu potrebný rozumný kodifikačný zásah v prospech jedného alebo druhého termínu, resp. aj v prospech obidvoch termínov, ale bez ich významového rozlišovania a obmedzovania. Diskusia v tomto smere podľa nášho názoru už neprinesie nič nové.

Náš príspevok o význame slov *akosť* a *kvalita* uzavrieme týmto konštatovaním: o zachovaní termínu *akosť* alebo o zachovaní bežnejšieho a internacionálnejšieho termínu *kvalita* môžu a vlastne musia rozhodnúť kompetentné orgány Úradu pre normalizáciu a meranie, príslušné

orgány Československej vedecko-technickej spoločnosti a inštitúcie či organizácie, ktoré majú tento termín vo svojom názve. Jazykovedci povedali v tomto spore vari svoje posledné slovo na základe lingvistickej analýzy významov obidvoch slov: slová či termíny *kvalita* a *akosť* pokladajú za synonymné čiže významovo rovnoznačné slová a ich vzájomný významový vzťah vymedzujú ako vzťah internacionálneho slova *(kvalita)* a domáceho slova *(akosť)*. Za zachovanie slova *akosť* ako termínu hovorí jeho ustálenosť v ČSN a v názvoch uvedených inštitúcií a organizácií, za slovo *kvalita* ako termín hovorí jeho takmer výlučné používanie vo viacerých cudzích jazykoch, teda jeho internacionálny charakter. Z jazykovedného hľadiska nie je tu zanedbateľný ani vývoj vo vzťahu internacionálnych slov či termínov a ich domácich prekladových podôb čiže kalkov v súčasnej spisovnej slovenčine, resp. češtine.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.

KOČIŠ, F. (1985a): Na záver diskusie o kvalite a akosti. Nedeľná Pravda, 12. 7. 1985, s. 7.

KOČIŠ, F. (1985b): Významový vzťah slov kvalita a akosť. In: Metódy práce kabinetov akosti. Red. V. Tydlačka. Banská Bystrica. Dom techniky ČSVTS 1985, s. 103—110.

ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.

ROZENTAĽ, M. M. a kol.: Filozofický slovník. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1974.

TOMAN, J.: Jakost nebo kvalita. Tvorba, 1984, č. 25, s. 4.

TYDLAČKA, V.: Poznámka lektora zborníka k referátu „Kočiš, F.: Významový vzťah slov akosť a kvalita". In: Metódy práce kabinetov akosti. Red. V. Tydlačka. Banská Bystrica, Dom techniky ČSVTS 1985, s. 111.

Ks

*Nové termíny v redakčnej praxi**

JOZEF ZAVARSKÝ

Jazykovú prax v redakcii takého časopisu, ako sú *Technické noviny*, bolo by možné — a zaiste aj účelné — posudzovať z rozličných hľadísk, vonkoncom nie iba z hľadiska používania odbornej terminológie. Jednako časopis sám má isté špecifické postavenie v systéme slovenskej tlače (je to týždenník, ktorý môžeme označiť za populárno-odborné periodikum), a tak pohľad na jeho problémy práve v oblasti odbornej terminológie môže byť azda všeobecnejšie zaujímavý, hoci pritom asi nie zovšeobecniteľný.

Tento môj pohľad bude letmý, nesystematický a nijako nie komplexný, povaha tohto príspevku si to napokon nevyžaduje a ani sa na dôkladnejšie spracovanie témy necítim povolaný. Bude to zároveň pohľad nevyhnutne jednostranný, nepoznám totiž situáciu v danom ohľade v redakciách iných časopisov a novín.

Ak hovorím o nových termínoch, myslím tým termíny terminológií najmä nových, rozvíjajúcich sa technických oblastí, terminológií, ktoré zďaleka nie sú ustálené, pretože v nich sústavne vzniká potreba niečo pomenúvať alebo premenúvať, nachádzať výrazy pre nové špecifické pojmy a kategórie, hľadať adekvátne názvoslovie pre sústavne sa kryštalizujúce pojmoslovie atď. Tým nechcem povedať, že s terminológiami ustálenejšími alebo ustálenými problémy v redakčnej praxi nie sú — pravdaže sú, ale dá sa s nimi ľahšie vyrovnať, pretože je tu celkove ustálenejšie terminologické povedomie, garantované najmä autorskou a či informátorskou terminologickou rutinou. (Ale koniec koncov ani ustálenejšie terminológie neostávajú nemenné — pokrok v jednotlivých oblastiach vied a techniky vyžaduje si aj tu z času na čas korektúry. Tak v základnej fyzikálnej terminológii priniesol vývoj v nedávnych rokoch zavedenie termínov *hmotnosť* a *tiaž.*)

Problémy, ktorých sa chcem dotknúť, tvoria svojou povahou nesúrodý súbor, ale pri väčšine z nich dosť určujúcim prvkom je nie veľmi potešujúca skutočnosť, že celkové úsilie o kvalitu jazyka redaktorské-

---

* Novinársky študijný ústav v Bratislave zorganizoval seminár *Jazykové stvárnenie novinárskych prejavov*, ktorý sa uskutočnil 10. októbra 1985 v Bratislave. Na seminári okrem prednášok jazykovedcov prof. PhDr. J. Horeckého, DrSc. *(Stav slovenskej odbornej terminológie)*, a PhDr. I. Masára *(Používanie odborných termínov v publicistických textoch)* odzneli aj ďalšie dva referáty redaktorov odborno-popularizačných časopisov *Technické noviny* a *STOP*. Keďže referáty prinášajú niektoré podnetné myšlienky a skúsenosti z redakčnej práce, uverejňujeme ich tu v plnom znení.

ho prejavu (myslím vo vlastnom i v redigovanom texte) hodne kríva za úsilím o jeho kvalitu informačnú, agitačnú a či mobilizačnú. Vychádzajúc zo svojej dvadsaťsedemročnej praxe v jednej redakcii, konštatujem, že s rokmi sa javí táto disharmónia čoraz vypuklejšie. Nazdávam sa, že chyba je tu medziiným už kdesi v školskej jazykovej výchove, ktorá primálo vedie k aktívnemu záujmu o sledovanie a rozvíjanie progresívnych tendencií vo vývoji spisovného jazyka.

Z hľadiska používania odbornej terminológie ako prvý a vari najpovážlivejší problém žiada sa mi spomenúť práve problém vlažného prístupu redaktora k otázke jazykovej a terminologickej správnosti používaných odborných výrazov. Môžem povedať, že kým pred takým štvrťstoročím každý redaktor *Technických novín* si ešte viac-menej pokladal za povinnosť v rámci konkrétneho odboru, ktorému sa na stránkach časopisu venoval, aktívne spolupôsobiť na utváranie názvoslovia (nehovorím tu o úspešnosti tohto úsilia), dnes redaktor, a najmä mladší, spravidla sa celkom nekriticky spolieha na jazykovú prax odborníkov, často i neodborných autorov a informátorov, ba nezriedka sa na ňu odvoláva ako na úzus. Tento jav má, pochopiteľne, za následok rozkolísavanie terminológie. Jazyk odborníkov v praxi vyznačuje sa istým časovým zaostávaním za kodifikáciou, tobôž za prerážaním nových tendencií pri terminológiách nachádzajúcich sa vo vývoji, často býva poznačený aj odborníckym slangom, a tak tu potom jazykový prejav redaktora alebo sprostredkovaný redaktorom nevyhnutne pôsobí retardačne namiesto toho, aby usmerňoval. Spomenutý časový posun je tu pre rozličné príčiny niekedy až priveľký. Tak sa dodnes bežne stretávam v redakčných textoch hoci s *bezčlnkovým stavom*, s nerozlišovaním medzi *tvarovkou* a *tvárnicou*, medzi *frézkou* a *frézovačkou* a či, povedzme, medzi *dielom, dielcom, časťou, súčasťou* a *súčiastkou* a pod. V nezhode s kodifikáciou už novšieho dáta bežne sa píše o *tlačených spojoch* alebo *tekutých kryštáloch*. Často sa pri takomto prístupe „poľudšťuje" štylisticky neutrálny text hovorovými až slangovými výrazmi ako *osemvalec* a *diesel* v motorizme, *hi-fi veža* v spotrebnej elektronike a pod.

Výrazný je nedostatok jazykovej a terminologickej zodpovednosti redaktora pri potrebe hľadania nových termínov a ich uvádzania do praxe tam, kde ešte slovenské termíny nejestvujú alebo nie sú ustálené. Je to častý jav napríklad v oblasti elektroniky, kde v úsilí rýchlo informovať o novinkách veľa odborných výrazov sa preberá rovno z angličtiny, a to bez toho, že by sa čo i len uvažovalo o ich možných slovenských ekvivalentoch. A čitateľ nezasvätený celkom do odboru nech si potom láme hlavu nad tým, čo sa skrýva, povedzme, pod označením *equalizer* (= frekvenčný vyrovnávač) ... Isteže, sú také pomenovania, ktoré po úvahách predsa len nájdu domovské právo i v našej

terminológii (ako napríklad *čip*), no neraz u redaktora absentuje chuť osvojovať si a presadzovať domáce termíny, ku ktorým sa už v tvorbe domácej terminológie dospelo. Tak tu stále máme *počítačový software* a *hardware* namiesto odporúčaného *programového* a *technického vybavenia počítačov* alebo *interface*, dokonca v „poslovenčenej" podobe v ženskom rode *interfejsa*, namiesto odporúčaného *styku* (uvedené odporúčania sú z odborovej encyklopédie *Výpočetní a řídicí technika*. Praha, SNTL 1982).

Zďaleka tu, pravda, nemáme problémy iba s angličtinou ako východiskovým jazykom. V jadrovej energetike som sa napríklad ešte nestretol ani u autora z praxe, ani u redaktora s použitím kodifikovaného pomenovania *parný generátor*, vždy iba s *parogenerátorom*, takto prevzatým z ruštiny. Alebo texty so strojárskym zameraním priam hýria výrazom *uzol* ako označením montážneho celku.

Tu kdesi by malo byť podľa mojho názoru pole terminologickej pôsobnosti redaktora spracúvajúceho populárno-odborné texty: neuspokojiť sa s každým spontánne núkaným výrazom, a najmä nie s jednoducho preberaným odinakiaľ, ale hľadať jeho adekvátny jazykovo a terminologicky správny ekvivalent a nebáť sa dokonca pri označovaní nových pojmov (ale niekedy aj starých) experimentovať na prospech veci. V takomto experimentovaní sa napokon vykryštalizoval nejeden nový termín. Tak je to napríklad s *kardiostimulátorom*, ktorému prakticky bez problémov ustúpilo „experimentálne" pomenovanie *posilňovač srdca* i kalk *srdcový krokovač*, ktoré sa zo začiatku používali v populárnych článkoch ako ekvivalenty anglického výrazu *pacemaker* alebo nemeckého *Herzschrittmacher*. Zdá sa mi však, že dnes je v redaktorskej praxi takéto experimentovanie skôr výnimkou než pravidlom. S takým *videorekordérom videomagnetofónom, videoskopom* a či najnovšie odporúčaným *magnetoskopom* sa zrejme ešte dlhší čas budeme stretať vo všetkých týchto jeho slovných podobách.

Jednou z necností redaktora špecialistu je i nerešpektovanie ustálených termínov cudzieho, nie vlastného odboru, keď ich má použiť vo vlastnom texte. Tak, povedzme, redaktor nešpecializujúci sa na chémiu sústavne má v textoch namiesto *plastov plastické hmoty* alebo *plastické látky*. Alebo: Zaiste nikto z nás sa neučil v školskej chémii tvoriť názvy typu *chrómdioxid*, ale väčšina z nás — toto pozorovanie môžem asi zovšeobecniť — vôbec sa nezastaví pri použití konkrétne tohto výrazu v súvislosti s magnetofónovými kazetami.

Pravda je i to, že redaktora niekedy dezorientujú spory odborníkov v niektorej oblasti o správnosti jednotlivých konkrétnych výrazov, prípadne kategorické požiadavky týchto ľudí používať niektoré výrazy v ich úzkom (povedal by som odvetvovom) terminologickom chápaní všeobecne aj tam, kde nemusia mať apriórne terminologickú platnosť.

Pritom tu niekedy ide skutočne iba o presadzovanie niečieho osobného názoru alebo vlastného úzu. Stačí spomenúť hoci nedávnu diskusiu na stránkach tlače o rozlišovaní medzi kvalitou a akosťou. Istý úzus v takýchto prípadoch v užších profesionálnych spoločenstvách môže, pochopiteľne, celkove napomáhať proces kryštalizácie termínov, ale spravidla ho nemožno iným skupinám používateľov jazyka nanútiť, kým nenachádza všeobecnejšiu podporu a najmä oporu v systéme jazyka. V redakcii Technických novín ujalo sa takto s ohľadom na praktickú potrebu, so zámerom vylúčiť vo vlastných textoch istú zbytočnú viacvýznamovosť podmienečné rozlišovanie medzi pojmami *mobilnosť* a *pojazdnosť* — v tom zmysle, že tomu druhému pojmu ponecháva sa priestor iba pri označovaní aktuálnej schopnosti jazdy *(vozidlo je pojazdné/nepojazdné)*. Je to však zvyklosť, ktorá sa nedá presadzovať všeobecne. Niekedy, pravda, pociťuje redakcia dezorientujúce tlaky zvonka zacielené na presadzovanie takých úzov nie všeobecnej platnosti. A dokonca občas tu hrajú negatívnu rolu, možno nevoľky, aj naši jazykovedci. Spomínam si na prípad, keď autor vyslovene trval na ponechaní kľúčového výrazu *krb* v jeho článku, dôvodiac, že i pracovníci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV mu schválili jeho terminologické rozlišovanie medzi kozubom a krbom.

Nazdávam sa, že do kategórie ovplyvňovania jazykovej praxe úzmi niektorých profesionálnych skupín môžem zaradiť napríklad pretláčanie termínu *ionizujúce žiarenie,* jeho jednoznačné presadzovanie na úkor výrazu *ionizačné žiarenie* (príčastie *ionizujúci* pritom navodzuje iba predstavu aktuálnej *ionizácie* a nevyjadruje potenciálnu schopnosť ionizovať). Práve tak sem, do tejto kategórie patrí aj opätovné presadzovanie prídavného mena *termojadrový* proti ustálenému a slovotvorne správnejšiemu *termonukleárny.*

Problémov s odbornými termínmi v redakčnej praxi je viac než dosť. Ich príčiny sú v podstate známe, ťažšie je to už s odstránením týchto príčin. V tom je asi ten najväčší problém, ale ten už má ťažisko nie v oblasti odbornej terminológie samej, lež v oblasti jazykových základov a predpokladov redaktora, v celkovej jeho jazykovej kultúre a v potrebe jeho tvorivého, nie iba konzumentského prístupu k materinskej reči. Dnes sa veľa z týchto faktorov v redakčnej praxi supluje korekčnou prácou jednotlivca. To síce na jednej strane formuje akýsi redakčný úzus, hodnotiteľný azda pozitívne, no na druhej strane pre celkovú priestorovo-časovú nezvládnuteľnosť kvantity textov v optimálnej kvalite pri takejto forme práce nevyhnutne vedie k subjektívne poznačeným stereotypom, ktoré tu rozhodne nie sú ničím progresívnym, a takisto k nedorobkom i nechceným rozmanitým prehreškom. Odôvodnene sa obávam, že sa tu situácia v dohľadnom čase nebude vyvíjať priaznivo. Je to dané už tým, že v časopise, ako sú *Technické*

noviny, musí sa klásť prvorado dôraz na prácu s obsahom textovej matérie a táto práca je čím ďalej tým náročnejšia na odborné schopnosti redaktora. Stránka kultúry jazyka dostáva sa takto mimovoľne, neúmyselne kamsi na vedľajšiu koľaj.

Technické noviny
Obrancov mieru 19, Bratislava

Odborná terminológia v časopise STOP

JÁN KORECKÝ

Časopis *Stop auto-moto revue,* ktorý si onedlho pripomenie 15 rokov vychádzania, zohráva zaiste nemalú úlohu pri rozširovaní odbornej terminológie. Nielen preto, že rozvoj motorizmu je spätý s rozvojom všetkých technických vied, ale i preto, že časopis, dnes vychádzajúci v náklade 115 000 výtlačkov, sa stal radcom a informátorom motoristov a našiel si cestu do slovenských rodín, kde po ňom siahajú nielen muži, ale aj ženy rovnako ako mládež a deti. Odhadujeme, že náš časopis číta okolo pol milióna čitateľov. Tak sa vlastne splnil i zámer redakcie stať sa rodinným časopisom. Od začiatku vychádzania sú tomuto zámeru podriadené i jednotlivé rubriky, ktoré svojím charakterom určujú jazyk a štýl.

S tým, pravda, súvisí aj náročnosť na používanie odbornej terminológie. Uvedomujeme si, že používaním správnych termínov dostávame terminológiu medzi čitateľov.

V porovnaní napríklad s Technickými novinami, ktoré majú oveľa širší tematický záber a nezriedka sa musia vydať po nevyšľapaných chodníčkoch, my sa zväčša pohybujeme v známych vodách. Navyše máme vyspelých čitateľov (a nemám na mysli technických vzdelancov), z ktorých vari väčšina — ak to tak môžem povedať — dostáva terminologickú prípravu v autoškolách a v rámci odbornej výučby, prostredníctvom štúdia *Pravidiel cestnej premávky a skúšobných testov* získa základnú terminologickú orientáciu, s ktorou vystačí pri čítaní článkov z oblasti bezpečnosti cestnej premávky, ekonomiky dopravy a či cestného staviteľstva, ba i pri radách motoristom. Táto terminologická základňa je dobrým odrazovým mostíkom aj na porozumenie odborne náročnejších textov pri predstavovaní nových modelov automobilov alebo noviniek automobilovej techniky.

Náročnejším čitateľom je vhodnou pomôckou päťjazyčný ilustrovaný automobilistický slovník, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Alfa roku 1979 a ktorý aj nám v redakcii dopomohol k spresneniu názvoslovia.

Ako som už spomenul, náš časopis nečítajú iba vodiči. Našou propagandistickou úlohou je zaujať všetkých čitateľov. Okrem iného usilujeme sa o to i jazykovým rozvrstvením jednotlivých rubrík, čo síce môže pri prvom pohľade pôsobiť trochu nejednotne, no má to svoj zmysel, najmä pokiaľ ide o čítavosť. Ukážem to na jednoduchom príklade. Kým v prísne technických rubrikách, kde informujeme o nových automobiloch alebo konštrukčných prvkoch v automobilovej technike, používame termín *automobil,* v článkoch týkajúcich sa bezpečnosti cestnej premávky sme už voľnejší, bežne použijeme i výraz *auto* a povedzme v rubrike *Tragické sekundy* aj *voz.* Alebo si vezmime *pedál akcelerátora* a *plynový pedál* či jednoducho *plyn.* Takéto jazykové rozvrstvenie podľa štylistických rovín jednotlivých rubrík má opodstatnenie a dozaista robí texty prístupnejšími, pre adresátov ľahšie čitateľnými.

Načim však podotknúť, že v priebehu vývoja sme mali aj obdobia, keď sme sa usilovali o prísnu terminologickú správnosť vo všetkých žánroch a napríklad termín *pedál akcelerátora* sme presadzovali aj v poviedkach.

Jazykové rozvrstvenie jednotlivých rubrík v našom časopise však má i svoje úskalia. Redakčný kolektív tvoria jednotlivci s humanitným i technickým vzdelaním a takisto možno rozdeliť aj našich spolupracovníkov. Jedni majú sklony k nepresnému a či nedôslednému používaniu názvoslovia a druhí sú zasa terminologicky prísni aj tam, kde si to žáner nevyžaduje — napríklad v reportáži z previerky v autoservise, kde by sa neraz lepšie než odborné termíny hodili profesionalizmy. No napriek týmto ťažkostiam hodláme v nastúpenom smere pokračovať.

Rád by som sa ešte dotkol problematiky tvorby nových termínov. Vari netreba zdôrazňovať, že vývoj v motorizme napreduje rovnako rýchlo ako v iných oblastiach, a tak vznikajú i nové, v učebniciach a príručkách ešte nezachytené termíny. Stretávame sa s nimi najmä pri preberaní článkov o novinkách zo zahraničnej tlače. Často si pomáhame opisom či doslovným prekladom (napríklad pri nemeckom termíne *Antiblockierungsystem* opisom *zariadenie proti blokovaniu brzd* či *protiblokovacie zariadenie* alebo pri preklade termínu *Stahlgürtelreifen* akosi nevieme prijať *oceľový nárazník,* ale používame opis *pneumatiky s oceľovým nárazníkovým pásom).* Inokedy zasa v rámci internacionalizácie názvoslovia používame — pravda, po viacnásobnom vysvetlení — aj termíny cudzieho pôvodu, ktoré sa zaužívali v zahraničí. Napríklad: *monošok* (moderný systém pruženia v

motocykloch), *antidive* (zariadenie proti nakláňaniu motocykla pri prudkom brzdení), *sliky* (hladké pneumatiky bez akéhokoľvek vzoru), *monokok* (samonosná karoséria pretekárskych monopostov), *solarmobil* (elektromobil, ktorého batérie sa dobíjajú zo solárnych článkov). Tu sme odkázaní zväčša sami na seba. Redakčný kolotoč nám neposkytuje priveľa času na hlbšie zamyslenie pri tvorbe nového názvu.

Myslím si, že v redakcii časopisu *Stop auto-moto revue* sa venuje používaniu náležitej terminológie dostatočná pozornosť. Sprostredkúvame množstvo nových poznatkov. Máme pritom na zreteli významovú priezračnosť používaných termínov, čím sa usilujeme zlepšovať zrozumiteľnosť textov a čítavosť časopisu. Z besied a korešpondencie s čitateľmi vieme, že porozumenie im nerobí ťažkosti — okrem priveľmi odbornej problematiky.

Stop auto-moto revue
Trnavská 32, Bratislava

Osobné mená a miestne názvy v trojnovele Z. Dôončovej Traja kniežací jazdci

VLADO UHLÁR

Spisovateľka Zlata D ô n č o v á (nar. 2. aug. 1905, zomrela 14. sept. 1985) sa všemožne snažila rozvíjať svoje literárne nadanie v historických prózach, pričom nespúšťala zo zreteľa vlastenecké zámery a regionálne ciele.

1. V baladickej novele *Traja kniežací jazdci* (1980) sa autorka sústredila na zobrazenie historickej tematiky z obdobia začiatkov našich národných dejín s postavou a osudom Pribinu, ale aj z obdobia vrcholu a napokon i rozvratu a zániku Veľkej Moravy. Pri umeleckom spracúvaní tohto obdobia sa nevyhnutne musela vyrovnať s povinnosťou zaľudniť trojnovelu mužskými a ženskými postavami s primeranými dobovými slovanskými menami.

Ak osobné mená *Pribinu, Koceľa, Mojmíra, Rastislava, Svätopluka, Slavomíra* a *Gorazda* sú dobre známe z histórie začiatkov našich národných dejín, autorka musela usilovne rozmýšľať, aké osobné mená dávať iným veľmožom, vladykom, bojovníkom, remeselníkom i prostým slobodným a nevoľníkom. Štúdium historických diel a historickej

prózy jej pomáhalo priblížiť si zobrazované obdobie a podľa istých vzorov a podľa vlastného uváženia a cieľov voliť a vytvárať osobné mená svojich mužských a ženských postáv.

Zmenila aj svoj pôvodný zámer napísať široko rozvinutý epický román o kniežati Pribinovi v Nitre a po vyhnaní v zadunajskom Blatnohrade, ktorý sa vzpieral jej umeleckému naturelu, takže napokon vzniklo dielo v podobe baladicky ladenej trojnovely, v ktorom sa od začiatku realita prestýkava s tajomnosťou, konkrétnosť s neurčitosťou, so svetom vzývania pohanských božstiev *(Perún, Morena, Vesna, Lada, Veles, Belbog, Černobog)*, s predstavami víl, svetlonosov, ešte i s mágiou prevládajúceho prírodného náboženstva s jeho žrecmi, vedomkyňami, zaklínaniami, víziami a veštením. Slovenská lyrizovaná próza, najmä Švantnerove prózy a jeho román *Nevesta hôľ*, významne ovplyvnila autorkine umelecké zámery. Tento svet vo vnútornom ustrojení postáv ovládaných dávnymi tradíciami prírodného pohanského náboženstva má stálu prevahu i po vonkajšom víťazstve kresťanstva vo vládnúcej vrstve, lebo v starej viere bojovníci aj ľudové vrstvy nachádzajú oporu proti podmaniteľským snahám Franskej ríše i proti násilenstvám domácich veľmožov. Preto v záverečnej tretej časti *(Pád)* vyznieva dielo až do elegického smútku v zobrazení rozvratu Veľkej Moravy a smrti Mojmíra II. v boji s divými jazdeckými Uhrami po ich predchádzajúcom víťazstve aj nad Bavormi pod Preslavovým hradom (Bratislavou).

2. Miestne názvy diela sú podložené historicky a archeológiou *(Velehrad, Dovina-Devín,* hlavne *Nitra* s okolitými hradiskami na *Zobore, Žibrici, Borine* a *Lupke* a popri nich opätovne *Vyšehrad* na rozhraní hornej Nitry a Turca, ale aj Pribinov *Blatnohrad)*. Spisovateľka poučená históriou, ktorá v 9. storočí ešte nepozná dediny neskoršieho stredoveku, spomína niektoré osady podľa osobných mien ich majiteľov: *Nedaš* (potom *Nedašovce), Nedan, Ľudan (Ludanice)*, ale i *Krásno* (odtiaľ je *Krasota)*, podľa zamestnania *Štitáre, Koniarce, Tvrdomestice* s rezbármi, *Pochabany* s igricmi a ľahkými dievkami na slávnosti.

2.1. Takéto etymologizovanie využíva aj pri tvorení niektorých osobných mien. V druhej novele je hrdinom bývalý jazdec z Rasticovej družiny *Žamburko*. Jeho meno vyvodila z názvu honu *Žamburková* vo Veľkých Bieliciach (odkiaľ bol spisovateľkin otec; poddaní Forgáchovcov s menom *Dvonč* sú v urbári doložení už r. 1525). A *Bielice* sa v tejto novele aj ohlášajú ináč: *Rastic nerád prepúšťal smelého jazdca Žamburka* [po znehybnení nohy] *a nie náhodou mu daroval osadu, jazierko s haťou i s bohatou nevestou. Jeho žena Bielica mala*

priliehavé meno (s. 122). Osobné meno *Bielica* autorka vytvorila na vyjadrenie lásky k dedine svojich predkov[1].

2.2. V citovanom texte *jazierko s haťou* predstavuje teplé pramene (porov. kúpele Malé Bielice a teplé močidlá na Bahnách vo Veľkých Bieliciach za Žamburkovou). Podľa ľudovej etymológie miestny názov súvisí s „bielením plátna". A tak spisovateľka obšírnejšie charakterizuje Bielicu ako ženu pracovitú, hospodárnu až skývražnú, bohatnúcu i obchodom: *A za všetko to ďakovala jazierku. Tam sa skrývalo jej tajomstvo, tam získavajú konope i ľan svoju krásnu belosť a plátno svoj lesk. A čo nevykonala zázračná voda, dokončilo slnce* (s. 123).

2.3. V autorskom rukopise v spojení *jazierko s haťou* nebolo slovo *hať*, redakčným zásahom vydavateľstva sa odstránilo slovo *jaz* (spis. *hať*), ktorého archaická podoba vzrušovala Dônčovú v názve honu *Viaze* pri teplom močidle a Žamburkovej, ktorý sa ako najúrodnejšie role tiahol až po rieku Nitricu (ľud. *Belanka*) a jej vyústenie do Nitry. Na katastrálnej mape už z čias buržoáznej ČSR je názov *V jaze* (ľud. *vo Viazach, do Viazou*). Podstatné meno *jaz* malo význam hrádze, vlastne vo vode hradeného plota s priepustom pre vodný prúd na lapanie rým vršami, sieťami a klepcami, ale aj s priestorom s viacerými drobnými riečnymi ramenami, do ktorých sa donedávna rozlievala Nitrica poniže Veľkých Bielic.

2.4. Z okolia využíva Dônčová aj názov zalesneného svahu a hory *Bralie* nad sútokom Nitrice do Nitry. Spomína ho opätovne a už v prvej novele v súvislosti s kniežacím jazdcom *Gzecom*, ktorý po strate priazne u Pribinu stal sa brodníkom, výbercom dane od kupcov a ochrancom brodu (porov. miestny názov *Brodzany* pri Veľkých Bieliciach, ktorým patrí Bralie).

2.5. Nevedno, kde sa autorka pôvodne stretla s osobným menom *Gzec*, s ktorým sa pohráva vo výkriku jeho dievčenskej znepokojovateľky *Jašoty* (autorka dáva pôvod tohto osobného mena do súvisu so slovesom *jašiť sa* a príd. menom *pojašený*): *Gzecko, prišiels o všecko* (s. 7). S jeho menom sa pohráva aj v súvislosti s vypadávaním vlasov: *nie Gzecom, ale Hološom ho budú môcť nazvať* (s 20).

---

[1] Miestny názov *Bielice* (r. 1271 *Beluc*, vtedy z pôv. *Bélice*) je odvodené z osobného mena *Biel*. Je to patronymický názov na označenie osadníkov, čeľade majiteľa alebo organizátora *Biela* (porov. aj názvy *Veľký Biel, Malý Biel, Bielovce, Belince, Beluj*).

2.6. Dolina s prameňom potôčika povyše Brodzian (kým ho nezachytili do vodovodnej siete) má názov *Geradza* a spisovateľka ho uplatnila, nie práve účelne, v zmienke o mocnej geradzovskej rodine, veľmožského rodu, z ktorého vraj bol aj *Gorazd,* nástupca arcibiskupa Metoda.

3. Dônčová v zhode s tematikou historickej trojnovely z 9. storočia sa usilovala zaplniť ju starými slovanskými menami známymi z histórie a ďalšími ňou samou vytvorenými osobnými menami mužských i ženských postáv. Treba povedať, že si neutvorila dajaký pevný systém. Honosné zložené osobné mená majú nielen príslušníci vládnúceho rodu Mojmírovcov a veľmoži, ale aj bojovníci, čeľadníci a nevoľníci, ktorým by prislúchali jednoduché osobné mená. Ešte väčšmi to platí o menách ženských postáv.

3.1. V druhej časti mužských zložených mien býva najčastejšie zložka *-mír:* knieža *Mojmír, Radimír* z Vyšehradu, *Tolimír,* jazdec *Tajmír, Radomír, Slavomír,* ale i čeľadník *Zvonimír.*

Často v druhej časti osobných mien býva zložka *-slav:* knieža *Predslav,* potom *Blagoslav, Slavoslav, Bojoslav, Svätoslav, Stožslav* (knieža Rastislav sa u nej pravidelne píše v domáckej podobe *Rastic).*

V ďalších menách sa ojedinele v druhej časti vyskytujú zložky *-pluk (Svätopluk* a jeho syn, zväčša v posmešnej zdrobnenej podobe *Svätoplučík), -bor (Veselobor); -rad (Bogorad,* kňaz); *-mil (Radomil); -glav (Svojglav);* obdobne *Preseboda* (župan) a *Dragora* (zlatník).

Z nezložených antroponým majú mená nielen *Pribina, Koceľ, Gorazd* a veľmoži *Vlčina, Gorica, Devota,* jazdec *Tichoň,* ale aj *Dursat* a *Bogat,* ktorí sa po páde Veľkej Moravy pridali k Maďarom.[2] Bojovníci tu majú mená *Tur, Chlm, Vlčeň.* Výrobca ozdôb zo skla sa volá *Grdiš.* Kupec s plátnom je *Plátnik.* Prostý čeľadník je *Bujník,* iný *Vavrucha*

[2] V historickom diele Liudpranda z Cremony *Antapodosis* (písanom od r. 958) autor uvádza mená dvoch náčelníkov Maďarov *Dursac* a *Bugat,* ktorí boli na lúpežnom prepade v severnom Taliansku pri Brixene. Humanistický spisovateľ Aventinus vo svojom latinskom diele *Anály Bavorov* (Annales Boiorum) z r. 1554 *Bugotu* a *Dursaka* nazýva maďarskými kráľmi. Dônčová týchto násilných veľmožov priradila k veľmožom za Mojmíra II. podľa poznámky Petra Ratkoša v diele *Pramene k dejinám Veľkej Moravy* (2. vyd. 1968) na s. 326, pozn. 10: Zdá sa, že obe mená sú slovenské: a) *Bugat — Bogat, Dursac — Jursak, Jursa* k nemu *Juraj* (hypokoristikon). — Je známe, že cisár Arnulf pozval Maďarov proti Moravanom a naproti tomu zasa bavorský episkopát obviňoval u pápeža Jána IX. (r. 900) Moravanov, že „sami prijali medzi seba nemalý počet Maďarov". Po zničení Veľkej Moravy sa niektorí ziskuchtiví veľmoži pridali do lúpežných výprav Maďarov do Talianska a inde.

a *Čerepár* (toto meno mala už v Nadliciach v románe *Netýkavka).* Kňaz je *Búzik* a s ním pohanský žrec *Bžoch.* Pôvod mena *Gzec* sa významom z tohto radu osobných mien vymyká. Z názvov súčasných dedín pochádzajú osobné mená *Nedan, Nedaš, Ludan* i *Ľudan* a *Nadlán* (podľa Nadlíc, r. 1113 *Nadlan).* Meno *Nebojsa* je v názve *Nebojsov dvor.*

3.2. Ženské osobné mená bývajú v próze s historickou tematikou zriedkavejšie, dejinné udalosti oddávna bývali prejavom mužskej aktivity. U Dončovej je ich tiež menej, hoci často ich význam je podstatnejší.

Svätoplukova milá *Zvonimíra* sa iba mihne v predstavách hynúceho kráľa. Mojmírovej dcére dala autorka meno *Zlatožízna* čiže v zhode so svojím zámerom: žena milujúca šperky a dychtiaca-žízniaca po honosnom predvádzaní sa s ich zlatým leskom; nezložené *Zlatica* autorke nemohlo vyhovovať. Ostatné ženské mená sú nezložené. *Jovka* je Mojmírova manželka a autorka jej dala staroslovienske meno (podľa štúdií J. Stanislava). Ženy z ľudu majú mená *Prebojka, Radona,* príponou *-ota* sú utvorené mená *Jašota, Krasota, Milota, Blagota,* príponou *-ava Dobrava* a *Svatava,* častejšie tvorí mená pomocou prípony *-ica: Bielica, Radobica* (podľa dediny takéhoto mena), vedma *Božica, Krkavica* a *Gubica,* dojka *Dragovica* a iná *Čarnica.*

4. Záverom treba povedať, že diela s historickými námetmi a najmä z najdávnejších období našich dejín sú zriedkavé a charakteristické slovanské osobné mená majú v nich jednu z hlavných úloh. V baladickej trojnovele *Traja kniežaci jazdci* sa Dončová s týmto problémom z vecnej i umeleckej stránky vyrovnala úspešne.

5. apríla č. 1, Ružomberok

O slovách ovŕtať sa, ovŕtalý

JÚLIUS RYBÁK

A. Habovštiak v *Nedeli* (1984, č. 51, s. 3) píše: „Každé slovo, čo znelo ešte v ústach veľkomoravských Praslovákov, čo prežilo v akomkoľvek habite svoj vek a slúžilo svojmu národu, je kus pravého zlata. Nemali by sme oň dnes nedbať, nemalo by odumierať práve v časoch, keď má za sebou veky života. Beda nám, keby sme tento zlatý fond našich predkov v terajšom období premrhali alebo nebodaj vyhandlo-

vali za haraburdy v jazyku. Verme či nie, ale tie zlaté zrnká slovenskej lexiky budeme potrebovať. Ich poznanie a záchrana je jedna z najprednejších úloh našej jazykovedy, nezáujem a nedbajstvo o tento poklad alebo prekúvanie zlatých mincí na nehodnotný olovený peniaz v ľahtikárskych vyhniach podaktorých inštitúcií nám budúcnosť nikdy neodpustí."

Len čo som si prečítal túto úvahu, hneď mi zišlo na um, ako som v preklade M. M. Prišvina *Zo samoty k ľuďom* (Slovenský spisovateľ 1984) prišiel vďaka redaktorským zásahom o slová *ovŕtať sa, ovŕtalý,* na ktorých som si veľmi zakladal.

V rukopise sa hovorilo o lístí, *čo sa bude tu ovŕtať a trepať bez práce,* vo výslednom texte zasa *čo sa tu bude ošívať a trepať bez práce;* v rukopise *sa lístok osiky ovŕta na dlhej stopke* — po úprave *sa zvŕta na dlhej stopke;* v rukopise *ľudia stratili schopnosť ovŕtať sa vzduchom ako rozkrídlené semená* — v knihe *stratili schopnosť vŕtať sa vzduchom.*

Slová *ovŕtať sa, ovŕtalý** som si s veľkým prekvapením — ako zázrak, ako oné habovštiakovské „zlaté mince" — objavil vo Hviezdoslavovi: *Zašušťali topole, / celou listvou ovrtalou / tlieskali ti nárazom. — ... a tá byľôčka / sa bájočnou byť zdala stračou nôžkou, / na ktorej ovŕtal sa čarohrad. — Ovrtla sa na opätku, / umkla ako vtáča v letku. — Ech, do brázdy, beľa, — ovrtnúť zas blanku.*

Ťažko mi je vysvetliť, čím ma tie slová tak upútali, musím sa spoľahnúť na čitateľovu predstavivosť; mám pocit, že v topoľovej či osikovej *listve ovŕtalej,* ako génius Hviezdoslava či génius národa označil tento kyvotavý pohyb listov na dlhých stopkách topoľa a osiky, je v reči dokonale, priam absolútne stelesnený zrakový vnem, to otočenie s návratom (oproti *zvŕtať sa, zvrtnúť sa,* ktoré môže vyjadrovať točenie sa dookola).

Ten, čo použil tieto „vhodné, odhadné" slová, použil ich v stave šťastného rozriešenia-rozhrešenia — po mukách, ktorým dal výraz vo verši:

Však márne i zrak vzletel,
sluch číhal: zlyhal lov.
Moc výšou liece svetiel,
moc v svete zuní slov:
no ani jedno nie je
z nich vhodné, odhadné.

---

* P. O. Hviezdoslav uvádza adjektívum *ovrtalý* bez kvantity, ale náležité je s kvantitou *ovŕtalý,* ako je kvantita aj v adjektíve *ovŕtavý* a slovese *ovŕtať sa.*

Redakcia

Hviezdoslavovské *ovřtať sa, ovřtalý* som spontánne prijal ako čosi, čo mi chýbalo do poznania, a stali sa prirodzenou súčasťou môjho pohľadu na svet. Kedykoľvek vidím ten kyvotavý pohyb lístia topoľa či osiky, vždy sa klaniam Hviezdoslavovmu neprekonateľnému zraku a sluchu (o tom poslednom bude možno príležitosť hovoriť niekedy inokedy). Hovorím o tom všetkom preto, aby bolo jasné, že keď autor-prekladateľ použije v texte slová *ovřtať sa, ovřtalý,* nepôjde mu o nejakú schválnosť či o exotickú výpožičku, ale bude to prejav toho špecifického pohľadu na svet, toho špecifického národného poznania, ktoré slovenčina vnáša do studnice ľudského poznania vôbec — veď aj on, tento autor-prekladateľ, je súčasťou slovenského národného vedomia.

Že pritom musí redaktor či čitateľ prekonať istý odpor? Ako bol Hviezdoslav povedal o svojich piesňach, že sú „čisté zrnko; trebárs ťažké", tak sa mi to isté žiada povedať aj o týchto jeho slovách. Tá ťažkosť, ktorá nám ich bráni použiť, alebo nás provokuje vyhadzovať ich, ak sú použité, nie je v slove samom, ale v našej povrchnosti, plytkosti, v našej neochote zostupovať hlbšie do masívu poznania. Nerobme preto prenáhlené závery, ak kartotéka slovníka slovenského spisovného jazyka ukáže, že slová *ovřtať sa, ovřtalý* použil iba (!) Hviezdoslav. I tu totiž platí ono múdre:

Ostatne: sú ľudské vlohy
rozličné, i verte mne:
nie či si vás vážia mnohí,
ale ktorí? rozhodne.
Ktorí?, akí? platí skôr,
zriedkavé sú dary ducha...

Vráťme sa ta, odkiaľ sme vyšli: k niektorým redakčným úpravám. Ten, čo to na vlastnej koži skúsil, má hádam právo s Hviezdoslavom povedať: *Veru tak je: nesnadno / každému sa prispôsobiť; nejednému neradno.* Ináč sa nám totiž môže stať, že „premrháme zlatý fond našich predkov, alebo ho nebodaj vyhandlujeme za haraburdy v jazyku".

Katedra jazykov UPJŠ
Mojmírova 2, Košice

POZNÁMKA REDAKCIE

Slovník slovenského jazyka (II, 1960, s. 634—635) uvádza ako heslo dokonavé sloveso *ovrtnúť sa* so štylistickým kvalifikátorom *nárečové slovo*, s výkladom „obrátiť sa na mieste, zvrtnúť sa" a s dokladom od P. O. Hviezdoslava *ovrt-*

la sa na opätku. Ďalej sa v SSJ prihniezdúva nedokonavá podoba zvratného slovesa *ovřtať sa* a nezvratná podoba zvratného slovesa *ovrtnúť* s výkladom „obrátiť, zvrtnúť" s údajom, že ich použil Hviezdoslav. V lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme na tieto slovesá našli viacero dokladov (spolu s dokladmi na substantívum *ovrt* a adjektíva *ovřtavý, ovrtalý),* ale všetky iba od Hviezdoslava. Hviezdoslav ich mohol mať z rodného nárečia, hoci ani kartotéka dialektologického oddelenia ústavu ich z Oravy neuvádza a nepozná ich ani oravský rodák A. Habovštiak, ktorý poznaniu slovného bohatstva oravských nárečí venoval už veľa úsilia. Pravdepodobnejšie je, že si ich Hviezdoslav sám utvoril analogicky podľa iných slovies, a to na získanie potrebného počtu slabík (rozdiel v počte slabík pri slovesách *zvřtať sa* o *ovřtať sa).* V každom prípade sú to však príznakové slová, a to nárečové (ako ich hodnotí Slovník slovenského jazyka), alebo okazionálne, z autorovho individuálneho jazyka. Pravda, to nevylučuje ich funkčné využívanie predovšetkým v umeleckej literatúre.

ROZLIČNOSTI

O slovách kávička, kávičkovať, kávičkár

Sloveso *kávičkovať* sa zatiaľ neuvádza ani v Slovníku slovenského jazyka (1, 1959; 6, 1986), ani v Pravidlách slovenského pravopisu a nezmieňuje sa o ňom ani Morfológia slovenského jazyka (1966). Našli sme ho len v Česko-slovenskom slovníku (1981) ako ekvivalent českého slovesa *kafovat.*

Zo slovotvornej stránky sa sloveso *kávičkovať* zaraďuje medzi slovesá odvodené od substantív, a preto je so svojím východiskom významovo tesne spojené. Skupina desubstantívnych slovies s príponou *-ovať* je kvantitatívne i kvalitatívne veľmi bohatá a sémanticky rôznorodá. Patria sem napr. slovesá typu *jamkovať* — „robiť to, čo vyjadruje základové substantívum", *šoférovať* — „byť tým, čo pomenúva substantívum", *sviatkovať* — „prežívať to, čo sa pomenúva základom" (porov. J. Kačala: *Slovesá typu sviatkovať.* Jazykovedné štúdie. 13. 1977, s. 147—157). Sloveso *kávičkovať* je blízke slovesám *obedovať, raňajkovať, desiatovať* a možno ho významovo charakterizovať takto: „konzumovať to, čo sa pomenúva základom".

Z hľadiska intencie slovesného deja patrí sloveso *kávičkovať* k tým slovesám, pri ktorých je osobitne vyjadrený pôvodca deja, alebo má sloveso zvratnú podobu *(kávičkuje sa),* kde pôvodca deja nie je vyjadrený. Dej nemá vonkajší objekt. Sloveso obsahuje priamy objekt

samo v sebe, tzv. vnútorný objekt: *kávičkovať* — piť kávičku, *obedovať* — jesť obed. Ako väčšina desubstantív sloveso *kávičkovať* je nedokonavého vidu.

Akými vlastnosťami sa vyznačuje toto sloveso? Jeho vlastnosti vyplývajú vo veľkej miere z charakteristiky základového substantíva *kávička*. I keď je toto slovo svojou formou zdrobneninou, nejde tu o malú dávku kávy. Pomenovaním *kávička* sa vyjadruje subjektívny emocionálno-expresívny postoj k pomenúvanej skutočnosti, v tomto prípade kladný, takže pomenovanie má melioratívne zafarbenie. V podobných súvislostiach používame slová *koňačik, cigaretka, pivečko;* napr. *Reku, dobre padne zakončiť slnečný deň pri kávičke a cigaretke, mysleli sme si.* (tlač, 1979) — *Starší ľudia sem chodili na kávičku a koňačik a sledovať osobitný program...* (Ľ. Ondriš — Zlatňanka, 1984).

Oproti slovesám *obedovať, raňajkovať,* ktoré sú štylisticky neutrálne, sloveso *kávičkovať* má príznak hovorovosti, podobne ako sloveso *diétovať* a analogicky utvorené sloveso *čajíčkovať.* Popri tom, že sa sloveso *kávičkovať* používa v hovorovom štýle, nesie si so sebou emocionálno-expresívne zafarbenie základového substantíva. Sloveso *kávičkovať* môže mať v závislosti od kontextu kladné alebo záporné citové zafarbenie. Kávičkovať môžeme napr. s priateľmi vo chvíľach oddychu.

V závislosti od odlišnej komunikačnej situácie môže toto sloveso značiť aj mrhanie pracovného času pri káve. Záporný subjektívny postoj k pitiu kávy a klebeteniu počas pracovného času spôsobuje pejoratívne zafarbenie slovesa *kávičkovať.* Všimnime si ukážku z knihy L. Hagaru *Arzén* (1984): *Už niet čo vybavovať, ale predpis prikazuje na prvý júlový týždeň fyzickú prítomnosť v školskej budove, nuž sa teda posedáva, k á v i č k u j e a čajíčkuje, debatuje, čaká sa na trinástu hodinu a povel na rozchod.* V románe *Vzťahy* (1978) autor A. Hykisch charakterizuje istý typ úradníčok takto: *...po celý deň len k á v i č k u j ú v prekúrených barakoch, občas klopkajú do písacej mašiny...*

Pristavme sa ešte pri činiteľských podstatných menách *kávičkár, kávičkárka.* V Krátkom slovníku slovenského jazyka (v tlači) sa substantívum *kávičkár* hodnotí ako hovorové a jeho význam sa podáva opisom „kto pije rád alebo často kávu". No v istých kontextoch slová *kávičkár, kávičkárka* označujú aj tých, ktorí zbytočne vysedúvajú a plytvajú pracovným časom. V takom prípade získavajú pejoratívne zafarbenie. V tlači sme sa stretli so spojením *dlhoprstá kávičkárka,* ktorým sa pomenúva zlodejka kávy. Toto pomenovanie možno zaradiť do skupiny pomenovaní typu *autičkár* vo význame „zlodej áut", ale jednoznačnú identifikáciu významu tu neponúka slovo *kávičkárka,*

lež jeho bližšie určenie: adjektívum *dlhoprstá*. Ide, pravda, len o príležitostné pomenovanie, komunikačne obmedzené.

Substantívum *kávičkár* je základom aj na utvorenie slovesa *kávičkáriť*, ktoré sa podobne ako sloveso *kávičkovať* uvádza v Česko-slovenskom slovníku (1981) ako ekvivalent českého slovesa *kafovat*.

V závere len pripomenieme, že štylistická hodnota slova sa môže meniť v závislosti od označovanej reality. Substantívum *kávička* s melioratívnym zafarbením je základom na utvorenie slovesa *kávičkovať*, ktoré má expresívno-emocionálne zafarbenie obidvoch pólov — melioratívne i pejoratívne, a to v závislosti od vnútrojazykového kontextu aj od mimojazykovej situácie, v ktorej sa použije. Slová *kávičkár, kávičkárka, kávičkáriť* sú tiež nositeľmi raz kladného inokedy záporného subjektívneho postoja k pomenúvanej skutočnosti.

Alena Anettová

Názvy niektorých chemických indikátorov

V textoch návrhov chemických noriem sa stretávame s názvami indikátorov, ktoré sú v rozpore s názvami uvedenými v *Malej encyklopédii chémie* (Bratislava, Obzor, 1980, s. 339). No skôr ako pristúpime k vlastnej téme, pokladáme za potrebné vysvetliť, čo sú indikátory a aká je ich funkcia.

Indikátory — zjednodušene povedané — sú chemické látky, ktoré zmenou svojej charakteristickej vlastnosti, najčastejšie farby, označujú zmenu alebo momentálny stav v chemickom prípravku. Napr. lakmusový papierik je v zásaditom roztoku modrý, v kyslom červený.

V návrhoch československých štátnych a odborových noriem sa názvy indikátorov uvádzajú v podobe: *metyloranž, metylčerveň, eriochrómčerň, eriochrómová čerň, krezolčerveň/krezolová červeň, alizarínová žlť, genciánová violeť*, ale *tymolová modrá, brómtymolová modrá*. Predpokladáme, že výnimka v poslednom prípade vyplýva z toho, že v slovenčine nemáme substantívum *modr* tak ako napr. *čerň, červeň, žlť*.

V spomínanej *Malej encyklopédii chémie* sa v tabuľke uvádza prehľad niektorých dôležitých neutralizačných indikátorov takto: *tymolová modrá, metylová oranžová, metylová červená, brómkrezolový purpur, brómtymolová modrá, krezolová červená, alizarínová žltá*. V tomto súpise sa z uvádzaných názvov vymyká názov *brómkrezolový purpur*. Systémové pomenovanie by bolo *brómkrezolová purpurová* (ide tu totiž o istý druh tmavočerveného farebného odtieňa — purpurového).

Na odstránenie dvojakosti pri tvorení názvov neutralizačných in-

dikátorov by bolo vhodné uvádzať jednotný systém ich tvorenia podľa modelu *metylová oranžová*. Podľa tohto modelu by sa mal ustáliť názov *eriochrómová čierna*, nie *eriochrómčerň*, *xylenolová oranžová*, nie *xylenoloranž*, *genciánová fialová*, nie *genciánová violeť* a pod.

Substantivizované názvy indikátorov typu *metylová oranžová* treba skloňovať ako adjektívum *pekná*, napr. nom.: *metylová oranžová*, gen., dat., lok.: *metylovej oranžovej*, akuz.: *metylovú oranžovú*, inštr. *s metylovou oranžovou*.

Eva Rísová

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum profesora Jozefa Mistríka

V týchto dňoch (2. februára) sa dožil profesor PhDr. Jozef Mistrík, DrSc., 65 rokov. Po skončení štúdií bol najskôr učiteľom (1941—43), potom stredoškolským profesorom (1943—60), neskôr vedeckým pracovníkom SAV (1960—65) a napokon vysokoškolským pedagógom (od r. 1965 doteraz). Slovenskej verejnosti bol známy už ako stredoškolský profesor, pretože v tom čase vydal viacero učebníc zo stenografie, strojopisu a obchodného písma. V publikačnej a inej verejnej činnosti pokračuje až doteraz — a možno povedať, že z roka na rok s väčším elánom.

Jeho pracovný záber je veľmi široký, pokiaľ ide o tematiku aj o žáner a pracovnú oblasť. No vždy so zacielením na konkrétneho adresáta, vždy funkčný a aj so zreteľom na zvyšovanie kultúry slovenského jazyka.

Vo vedeckej činnosti sa orientuje na oblasť súčasného jazyka, predovšetkým štylistiky. Vývin slovenskej štylistiky formuje už celé štvrťstoročie — od vydania prvej, *Praktickej slovenskej štylistiky* (1961), cez dve vydania veľmi úspešnej *Štylistiky slovenského jazyka* (1970, 1977) až po syntetickú vedeckú *Štylistiku* (1985). Medzitým publikoval viac ako sto štúdií a článkov iba z tejto oblasti v jazykovedných časopisoch i v dennej tlači. V časopise Kultúra slova to bola séria článkov vychádzajúcich pod názvom *Kapitolky zo štylistiky* (vyšli potom pod tým istým názvom aj knižne r. 1977). Z oblasti gramatiky publikoval knihu *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966) a je spoluautorom akademickej *Morfológie slovenského jazyka* (1966). Veľké a pre teóriu i prax významné sú práce z matematickej lingvistiky *Frekvencia slov v slovenčine* (1969), *Retrográdny slovník slovenčiny* (1976) a *Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine* (1985).

Výskumný a publikačný záujem prof. J. Mistríka je zameraný na jazykovú komunikáciu v najširšom zmysle, zasahuje najrozmanitejšie komunikačné sféry, ako o tom svedčia aj publikácie *Dramatický text*, *Hovory s recitátorom*, *Úvahy s recitátorom*, *Hľadanie profilu básne* a štúdie o súčasnej slovenskej literatúre uverejňované v *Slovenských pohľadoch*, v *Javisku* a v *Romboide*.

Osobitnú pozornosť venuje Jozef Mistrík otázkam kultúry reči v publikáciách *Rétorika, Slovenčina pre každého, Moderná slovenčina, Jazyk a reč* a v ďalších, vydaných formou skrípt. V časopise *Slovenský jazyk a literatúra v škole* dlhé roky viedol rubriku *Jazykové okienko,* v súčasnosti vedie rubriku *Epištoly o modernej slovenčine* v časopise *Československý svět,* vydávanom pre zahraničie.

Z iných oblastí, ktoré úzko súvisia s jeho odborom, vydal knižku *Rýchle čítanie,* jazykovedne orientovanú *Grafológiu* a učebnice Ľudových kurzov ruštiny. Je spoluautorom systému a učebnice skratkopisu pre slepcov a práce *Posunková reč pre hluchonemých.*

Vedecké štúdie mu vyšli v ZSSR, PĽR, NDR, NSR, MĽR, BĽR, v USA, Rakúsku a Juhoslávii, knižné práce v ZSSR a v NSR *(Učebnik slovackogo jazyka, Exakte Typologie von Texten).*

Bohatá je prednášková činnosť profesora Jozefa Mistríka. Popri tom, že je pedagógom FFUK, prednáša externe na VŠMU, pôsobí ako stály lektor na Ústrednej politickej škole SZM, ako lektor Socialistickej akadémie a je členom komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov pre štylistiku, poetiku a gramatiku. Jeden semester pôsobil na univerzite v Moskve a po dva roky na univerzitách v Kolíne n. Rýnom, Oxforde a Sheffielde.

Medzi najväčšie zásluhy jubilanta patrí jeho priama účasť na rozvoji slovakistiky v zahraničí. Od roku 1972 je riaditeľom Letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca.* Počet absolventov tohto podujatia už dosahuje 2000. Od roku 1972 rediguje zborník *Studia Academica Slovaca* (14 ročníkov), ktorý pri nástupe do funkcie riaditeľa SAS sám založil. Pre cudzincov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk napísal knihy *Basic Slovak, Grammar of Contemporary Slovak, Grammatika slovackogo jazyka.*

Z mnohých funkcií, ktoré J. Mistrík vykonáva, treba spomenúť aspoň tieto: je predsedom Slovenského poradného zboru pre umelecký prednes, stálym predsedom porôt Hviezdoslavovho Kubína (18 rokov) a Vansovej Lomničky (5 rokov), predsedom Slovenskej jazykovednej spoločnosti (4 roky), podpredsedom Bilaterálnej školskej komisie NDR — ČSSR, spolupredsedom komisií pre udeľovanie vedeckých hodností CSc. a DrSc., predsedom Komenského trienále, členom Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV, členom redakčných rád časopisov Slovenská reč, Jazykovedný časopis, Javisko a Slovenský stenograf.

Za obetavú činnosť dostal Jozef Mistrík viacero rezortných vyznamenaní, najmä zlatú medailu SÚV SZM Za socialistickú výchovu, striebornú medailu UK, titul zaslúžilý pracovník kultúry, pamätné medaily k výročiam SNP i k 40. výročiu oslobodenia a ďalšie. Univerzita v Káhire mu udelila Medailu cti a vďačnosti.

Výpočet prác a činnosti jubilujúceho profesora Jozefa Mistríka je najvýstižnejším hodnotením. Je zbytočné dodávať hodnotiace slová — namiesto nich hovoria uvedené fakty. Tak ako je široké jeho chápanie štylistiky a rečovej komunikácie i jazykovedy vôbec, rovnako široké je jeho ponímanie povinností a úloh súčasného vedca a vysokoškolského pedagóga; také sú i jeho doterajšie zásluhy na rozvoji slovenskej vedy a kultúry a jej propagácie doma i v zahraničí.

Eugénia Bajzíková

Slovníková pomôcka pre turistov

(KOŠŤÁL, A.: Slovensko-ruský a Rusko-slovenský turistický slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 320 s.)

Na naše vydavateľstvá sa nemôžeme sťažovať, že by nevydávali malé praktické slovníky, či už vreckové, školské, turistické alebo základné. V rusko-slovenskej a slovensko-ruskej verzii vyšli za posledné roky *Rusko-slovenský a slovensko-ruský vreckový slovník* (8. vyd., Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983), *Vreckový slovensko-ruský a rusko-slovenský slovník* (Moskva, Sovietskaja enciklopedija 1982) a *Slovensko-ruský* a *Rusko-slovenský turistický slovník*. Tento posledný slovník, o ktorom chceme informovať, je z nich najmenší. Je pochopiteľné, že slovník takého typu môže obsahovať len minimálne informácie o slovnej zásobe východiskového aj cieľového jazyka, a to aj pokiaľ ide o slovnú zásobu samu, aj pokiaľ ide o jej gramatickú a štylistickú charakteristiku.

V slovníku turistického typu je vari najnáročnejšia otázka výberu slov. V slovensko-ruskej časti recenzovaného slovníka prekvapuje rôznorodosť heslára: obsahuje (bez štylistického kvalifikátora) slová zastarané a knižné (*nádobie, kredenc, ded*), málo frekventované a štylisticky príznakové (*čutora, dávidlo, donášač, koč, otrokár, otrokyňa, poroba, poťah* (konský), *radodajný, huba* (v exemplifikácii: *drž hubu*), *žráč* alebo slová úzko odborné (*osvit* — fotografický termín, *žiar* — hutnícky termín), ale aj nesprávne, nespisovné slová a slovné spojenia (*namazať chlieb* — správne má byť *natrieť, natáčať film* — spr. *nakrúcať, obecný* (nejde o adjektívum od slova *obec*) — spr. *všeobecný, ísť pre lekára* — spr. *po lekára, predom* — spr. *vopred, prepitné* — spr. *sprepitné* alebo *obslužné, vynaliezavý* — spr. *vynachádzavý, skok o tyči* — spr. *o žrdi, závod, závodiť, závodný* — spr. *preteky, pretekať/súťažiť, pretekársky, vlúpať sa* — spr. *vlámať sa*. V rusko-slovenskej časti, s. 90, je zasa ako ekvivalent slovo *prebor* — spr. *preteky*. Za zbytočné pokladáme aj zaradenie starších slov a slovných spojení do heslára, ako sú *hvezdár, hvezdárstvo* (dnes sú frekventovanejšie výrazy *astronóm, astronómia*), *stewardka* (dnes sa používa takmer výlučne slovo *letuška*), *zosadnúť z vlaku, z električky* (dnes je oveľa bežnejšie vyjadrenie *vystúpiť z vlaku*). Neodôvodnené je uvádzanie pomenovaní u nás nejestvujúcich reálií *blší trh* (ako heslo) alebo *izba s obsluhou* (ako exemplifikácia pri hesle *obsluha*).

Pri výbere zemepisných mien je veľká nejednotnosť, nedá sa zistiť princíp výberu ani princíp, na základe ktorého sa uvádzajú odvodeniny od týchto mien (napr. *Amerika, Američan, Američanka; Talian, Talianka, Taliansko, taliansky* ale iba *Dán, dánsky; portugalský*). Z mien miest sa okrem *Bratislavy, Prahy* a *Moskvy* do heslára dostali iba *Viedeň* a *Atény* (prečo nie napr. *Štokholm, Helsinky* ako veľmi frekventované názvy?).

V slovníku sa nepodávajú nijaké gramatické ani štylistické informácie o spracúvaných heslových slovách. Napriek tomu, že ide o rozsahom neveľký slovníček, žiadala by sa v ruskej časti informácia o tom, že v niektorom význame sa isté slovo používa iba v množnom čísle, napr. slovo *skobka* vo význame „zátvorka", *prinadležnosť* vo význame „potreby", *rolik* vo význame „kolieskové korčule", heslo *naličnoje* (hotové peniaze, hotovosť) malo byť uvedené iba v

tvare množného čísla — *naličnyje*. Takéto nepresnosti sú aj v slovenskom texte, napr. *majstrovstvo* v druhom význame ako športový termín (rus. *čempionat*) má v slovenčine iba podobu množného čísla, podobne *rez* vo význame „múčnik".

Spravidla teda slovník obsahuje len slovo a jeho preklad. Pri viacvýznamových slovách sa však dá ťažko uspokojiť iba s ekvivalentmi jednotlivých významov, a preto ich treba presnejšie vymedziť pomocou vysvetľujúcich poznámok (sémantizácie), väzby, synonymami alebo poukazom na spájateľnosť. V *Rusko-slovenskom* a *Slovensko-ruskom turistickom slovníku* sa použili všetky spomínané spôsoby spresňovania významu, ale pri nevyhnutnej stručnosti výkladu (spravidla jedno slovo) vznikajú nejasnosti, nepresnosti alebo aj možnosti nesprávneho výkladu. Spájateľnosť i vysvetľujúce poznámky sa uvádzajú raz v prvom páde, inokedy s predložkou *o*, a to aj v rámci jedného hesla. Napríklad prvý význam hesla *manželský* sa vysvetľuje predložkovým spojením *o dvojici* druhý význam slovom *zväzok*, pričom ide o rovnorodé vysvetlenia *(manželská dvojica, manželský zväzok)*; pri hesle *platiť* je druhý význam vysvetlený predložkovým výrazom *o zákonoch*, tretí význam spojením *cestovný lístok* (namiesto vhodnejšieho *o cestovnom lístku*). Nejednotná je sémantizácia pri heslách rovnakého typu, napr. pri slovesách pohybu, kde je z hľadiska prekladu dôležitý spôsob pohybu — pešo alebo na dopravnom prostriedku. V tomto slovníku sa spôsob pohybu pri jednotlivých heslách spresňuje takto: pri slovese *ísť* slovami *pešo, nie pešo*, pri slovese *odchádzať* slovami *pešo, na niečom, o vlaku*, pri hesle *prichádzať* je prvý význam bez spresňujúcej poznámky, druhý význam sa vysvetľuje slovesom *doviezť sa*, pri hesle *prísť* je zasa sémantizácia *o dopravnom prostriedku* a pri hesle *príchod* vysvetlenie *autom, vlakom*. Nevhodné sú výklady pri predložkách, napr. pri predložke *z*, kde sa jednotlivé významy charakterizujú takto: *1. miestne, 2. časovo* (nie je jasné, prečo sa výklad podáva práve príslovkou; pri iných predložkách, napr. pri predložke *od* sa význam objasňuje podst. menom *čas*), *3. dôvod, príčina, 4. materiál, 5. vymedzuje oblasť* (podobne sa mali vysvetliť aj ostatné významy), *6. pre* (tento význam nemožno oddeliť od tretieho významu „dôvod, príčina", pretože aj predložka *pre* vyjadruje príčinu); pri predložke *za* sú tieto vysvetlenia významov: *1. miestne, 2. časovo, 3. počas* (príklad *za socializmu* ukazuje, že sa volil nevhodný výklad významu; okrem toho aj predložka *počas* má časový význam, na ktorý sa poukazuje už v druhom význame), *4. cenu* (!). Nesprávne sémantizácie sú napr. pri hesle *kabát* (druhý význam je bližšie vysvetlený adjektívom *dámsky*, pričom ekvivalent ukazuje, že ide o krátky, resp. kostýmový dámsky kabátik); pri hesle *značiť* sa druhý význam bližšie určuje výrazom *robiť znaky* hoci ide o význam „robiť poznámky, značiť si"; pri hesle *cestovať* je nevhodná poznámka *denne* namiesto výstižnejšej *často*. V hesle *stanovať* sa uvádza aj nejestvujúci význam „stavať stany".

V slovensko-ruskej časti sme zaregistrovali niektoré neadekvátne ekvivalenty. Napr. slovo *vetrovka* stačilo preložiť slovom *kurtka (šturmovka* je len špeciálny druh vetrovky), *župan* je *chalat (kapot* je zastarané), *zlatník* je *juvelir* (spojenie *zolotych del master* je zastarané), *plachta* je *prostyňa, cholstina* je špeciálna plachta, slovo *mŕtvica* stačí preložiť slovami *udar, paralič* (prívlastok *apoplektičeskij* je príliš úzko odborné slovo). Okrem neadekvátnych ekvivalentov sa vyskytujú aj nesprávne ekvivalenty, napr. *nákaza* je *zaraza*, nie *prokaza (prokaza* je *lepra)*; *nákazlivý* je *zaraznyj*, nie *zarazlivyj*, *náchylný* je *pred-*

raspoložennyj, nie *predraspoložiteľnyj*, *potrubie* je *truboprovod*, nie *trubovod*, *prívesok* je *brelok* (ďalší uvedený ekvivalent *privesok* nemá ten istý význam ako slovo *brelok*), pri slove *otvárač* nám chýba bežné slovo *štopor*.

Napokon ešte poznámka o prízvuku. Prízvuk v ruštine je skutočne veľmi dôležitý, ako sa o tom správne píše aj v úvode (s. 5). Práve preto škoda, že sa v slovníku nájde dosť prípadov nesprávneho umiestnenia prízvuku, napr. v slovensko-ruskej časti *lukovíca* (s. 13), *podáriť* (s. 17), *gorlýško* (s. 30), *sjédobnyj* (s. 35), *kartoféľnoje* (s. 37), *farširovannyj* (s. 44), *mindalína* (s. 51), *v duché* (s. 60), *s vidú* (s. 61) atď. Aj v rusko-slovenskej časti sú chyby v prízvuku dosť časté, napr. *beréžnyj*, *vedómstvo*, *komandováť*, *léčebnica*, *myšcá*, *obezbolevánije* (správne *obezbólivanije* — tu nejde iba o chybu v prízvuku), *ograničiť*, *odobríť*, *plastýr*, *pogréb*, *podáviť* atď.

Je jasné, že slovník takého typu, ako je recenzovaný *Slovensko-ruský* a *Rusko-slovenský turistický slovník*, nemôže podať rozsiahlejšie informácie o slovnej zásobe konkrétnych jazykov. Napriek tomu majú v ňom byť aspoň minimálne gramatické informácie a vypracovanou lexikografickou technikou sa jednotlivé významy majú spracúvať čo najpresnejšie. Ani v takomto type slovníka nie sú prípustné chyby proti jazykovej kultúre (nespisovné heslové slová, chyby v prízvuku ap.). Tieto chyby sa dajú pomerne ľahko odstrániť v prípadnom ďalšom vydaní slovníka, no na odstránenie ostatných nedostatkov bude treba vynaložiť viac lexikografickej námahy.

Margita Masárová

Jazyková stránka dvojtýždenníka Sklo

Podnikový dvojtýždenník *Sklo* — orgán Základnej organizácie KSS a Generálneho riaditeľstva Tatrasklo v Trnave — je určený pracujúcim v sklárskom priemysle. Informuje svojich čitateľov o novinkách sklárskeho priemyslu, o pracovných výsledkoch pracovníkov podniku a o ich angažovanosti v závodných organizáciách. Je chvályhodné, že kvalita informácií dvojtýždenníka Sklo je z obsahového hľadiska dosť vysoká. Škoda len, že sa v ňom vyskytujú niektoré jazykové nedostatky. Ide o chyby a nedôslednosti v okruhu pravopisu, lexiky, morfológie, syntaxe a štylistiky. V príspevku poukážeme na niektoré z nich so zámerom pomôcť redakcii zlepšiť jazykovú úroveň novín. Príklady sme vybrali z čísel 2, 4, 8 a 9 desiateho ročníka (1985).

Zistili sme tu nedôslednosti v gramatickej zhode (zhoda v rode, čísle a páde), napr. *Slovenská rada Československej vedeckotechnickej spoločnosti na svojom 7. zasadnutí koncom 28. februára 1985 prerokovala správu predsedníctva Slovenskej rady ČS VTS o príprave a začlenení mládeže do vedeckotechnického rozvoja. Konštatovali, že v uplynulom roku viaceré odbočky ČS VTS na Slovensku správne orientovali svoju činnosť ...* (správ. *Slovenská rada ... Konštatovala ...*); *Závod Stará Voda, ktorý vyrába tavený čadič, je najmenší závod riadený národným podnikom SZTS. Výrobou liateho čadiča sú celkom ojedinelý ...* (správ. *Závod ... je ... ojedinelý ...*); *Skloplastická sieťovina — technická tkanina vyrobená z jednoduchého skleného hodvábu s povrchovou apretúrou*

na báze PVC. Po tkaní je tepelne upravovaný, takže prekríženie osnovných a útkových nití je pevne spojené (správne *Skloplastická sieťovina ... je tepelne upravovaná ...*). Takéto štylizácie sú nesprávne a spomaľujú tempo vnímania textu.

Nápadné je nadmerné používanie pasívnych konštrukcií. Ich presila v texte novín pôsobí cudzo, násilne a narúša dynamickosť viet, preto by sme ich radšej nahradili aktívnymi konštrukciami, napr. ... *sú preto prijímané opatrenia* (vhod. *prijímajú sa opatrenia, prijímame opatrenia*); ... *sú pridané do kmeňa* ... (vhod. *pridávajú sa do kmeňa*); ... *nie je vyrábaný materiál* ... (vhod. *nevyrábame, nevyrába sa materiál*); ... *boli vypracované pravidlá* (vhod. *vypracovali sme pravidlá*); ... *ktoré boli schválené straníckymi a štátnymi orgánmi* ... (vhod. *ktoré schválili stranícke a štátne orgány*); ... *mohli byť prevedené do fondu odmien* ... (vhod. *mohli sme previesť, mohli sa previesť*).

Zarážajúce je veľké množstvo chýb v interpunkcii. Často sa čiarka používa nenáležite (za nenáležite použitou čiarkou dávame v zátvorke výkričník), napr. *Po úvodnom slove predsedu ZV ROH Júliusa Fehéra, (!) si asi sto vybraných funkcionárov odborového aktívu vypočulo hodnotné prednášky ...; ... mali by sme k nim, resp. musia k nim, (!) zaujať kritické stanovisko ...; ... že nekonáme vždy na pracoviskách tak, (!) ako správni hospodári v pravom slova zmysle ...; ... aby štátne a hospodárske orgány, (!) aj ich vedúci pracovníci, (!) lepšie a zodpovednejšie uskutočňovali kontrolu ...; Nemôžeme si totiž, (!) v súčasných zložitých politicko-ekonomických podmienkach, (!) dovoliť rozptyľovať sily ...;* Inokedy čiarky chýbajú (chýbajúce čiarky uvádzame v zátvorkách), napr. *Každý musí vedieť (,) čo treba urobiť dnes ...; Len tak splníme ekonomické (,) sociálne a politické ciele ...; ... nahradzuje obdobný výrobok dovážaný z Japonska (,) a tak usporíme devízové prostriedky; Inokedy sme mali problém (,) ako schôdzu skončiť; Odpoveď na tieto otázky nám dáva dlhoročná prax a skutočnosť (,) že na jednej strane samozrejme nesmieme pripustiť ...; ... a ako to už v takýchto situáciách býva (,) bolo i dosť nervozity a kriku.*

Našli sme aj neopravené tlačové chyby, napr. ... *cítim sa veľmi dobre v kolektíve, ktorí* (správ. *ktorý*) *tvoria väčšinou mladí ľudia ...; Nazdávame sa však, že takýto* (správ. *takíto*) *pracovníci v závodoch sú ...*

Častejšie sa vyskytujú aj chyby v používaní predložiek, napr. *socialistické záväzky pre rok 1984* (správ. *záväzky na rok 1984*); *k tomu boli vypracované pravidlá* (správ. *na to boli vypracované pravidlá*); *k ich maximálnemu obmedzeniu* (správ. *na ich maximálne obmedzenie*).

Mnohé vety s veľmi zložitou stavbou, nevhodným slovosledom a neusporiadanou štylizáciou sa stávajú takmer nezrozumiteľné, napr. *v ústave vykonaná tematická revízia orgánmi revízneho oddelenia Krajskej finančnej správy v Bratislave v minulom období, (!) bola iste prospešnou previerkou celého realizačného kolektívu výskumného ústavu v Trenčíne, ale aj pracovníkov riadiaceho článku na GR, zameranou na ďaleko lepšie zvládnutie nových pravidiel finančného hospodárenia celej VHJ, ktoré boli aktualizované v nadväznosti na experimentálne pravidlá jednotného investičného fondu a fondu technického rozvoja s účinnosťou od 1. 8. 1984.* Vhodnejšie by bolo uvedené súvetie upraviť a formulovať v jednoduchších vetách, napr. takto: *Orgány revízneho oddelenia Krajskej finančnej správy v Bratislave vykonali v minulom období v ústave revíziu. Bola iste prospešnou previerkou nielen celého realizačného kolektívu*

výskumného ústavu v Trenčíne, ale aj pracovníkov riadiaceho článku na GR. Zamerala sa na potrebu oveľa lepšie zvládnuť nové pravidlá finančného hospodárenia celej VHJ, ktoré sa aktualizovali v nadväznosti na experimentálne pravidlá jednotného investičného fondu a fondu technického rozvoja s účinnosťou od 1. 8. 1984.

Aj niektoré ďalšie vety sú formulované tak zložito, že sa stávajú ťažko zrozumiteľnými a žiadajú si vhodnejšiu štylizáciu, napr. *Bolo by nesprávne nevidieť za nami rad nedostatkov. Rovnako aj súčasným ekonomickým nástrojom opatrení, potrebám našej VHJ i celej spoločnosti nezodpovedajúci vývoj v niektorých oblastiach našej činnosti. Tieto sa koncentrujú predovšetkým vo výrobe . . .* (správ. *Bolo by nesprávne nevidieť za nami rad nedostatkov i vývoj v niektorých oblastiach našej činnosti, ktorý nezodpovedá súčasným ekonomickým nástrojom opatrení, potrebám VHJ i celej spoločnosti. Koncentrujú sa predovšetkým vo výrobe . . .*).

Z okruhu slovnej zásoby upozorňujeme na nevhodné použitie niektorých slov a výrazov: *dobrého odborníka vo svojom fachu* (správ. *vo svojom odbore, vo svojej profesii*); *dosiahnuť dovedenie úloh* (správ. *dosiahnuť splnenie úloh*); *nakuknú spolupracovníci* (vhodnejšie *nazrú spolupracovníci*); *zakotviť do plánu* (vhod. *dať do plánu, naplánovať*).

Z okruhu tvorenia slov sme si všimli neústrojne utvorené slová, napr. *poobzrieť sa* (správ. *poobzerať sa, obzrieť sa*), *profesná zručnosť* (správ. *profesionálna zručnosť*), z okruhu tvaroslovia nesprávne tvary niektorých podstatných mien, napr. *realizovali ekvitermálnu reguláciu vykurovaniu* (správ. *vykurovania*) *bytoviek; potreba väčšej finalizácii* (správ. *finalizácie*) *výrobkov.*

Všimli sme si aj nedodržiavanie rytmického krátenia: *negatívným javom* (správ. *negatívnym*), *mimoriádný význam* (správ. *mimoriadny význam, získávať* (správ. *získavať*).

V jazykovej recenzii sme poukázali predovšetkým na tie chyby a nedôslednosti novín *Sklo*, ktoré boli v uvedených číslach nápadné a často sa vyskytovali. Naše upozornenia majú slúžiť na pozdvihnutie jazykovej kultúry posudzovaného podnikového dvojtýždenníka a majú povzbudiť redakčných pracovníkov a dopisovateľov podnikových novín a časopisov k ustavičnému zdokonaľovaniu sa v spisovnej slovenčine, ktoré je predpokladom dobrej úrovne tlačeného slova aj v tejto oblasti publicistiky.

Marta Bugárová

SPYTOVALI STE SA

Kivi, kiwi, aktinídia, aktinídiovník. — Ing. F. Kovács, predseda JRD Svodín: „V minulom roku sme začali na našom JRD ako prví v Československu pestovať odrodu rastlín *Actinidia chinensis*, ktorá sa rozšírila do sveta z Nového Zélandu. Plod tejto rastliny — veľmi chutné a na vitamíny bohaté ovocie — má pomenovanie *kiwi*. Keďže toto ovocie bude u nás rozšírené z nášho družstva, žiada-

me o odbornú radu, či máme názov *kivi* písať s *w* alebo *v*. Na Novom Zélande totiž jestvuje vták, ktorý sa volá *kiwi*."

Odpoveď na otázku pisateľa nemožno redukovať na riešenie pravopisnej stránky názvu. Oveľa závažnejšia je otázka vhodnosti názvu *kivi* ako pomenovania rastlinného plodu. Sám pisateľ správne upozorňuje, že na Novom Zélande žije vták, ktorý má meno *kivi* (a ktorého meno — dodávame — je pomerne známe). To je z hľadiska voľby názvu dôležitá pripomienka. Pri ustaľovaní nových mien živočíchov a rastlín odborníci totiž dosť úzkostlivo dbajú na to, aby sa v zoologickej a botanickej nomenklatúre podľa možnosti nevyskytovali rovnaké mená, pripúšťa sa iba rovnaká motivácia pomenovania. S ohľadom na túto prax neodporúčame použiť slovo *kivi* aj na pomenovanie plodov rastliny, ktorá má vedecké (latinské) meno *Actinidia chinensis*. Pri hľadaní vhodného názvu odporúčame prizerať na to, že mená rozličných exotických živočíchov a rastlín sa spravidla tvoria adaptáciou latinských mien (porov. zo zoologických mien *adéla* — lat. *Adela Latreille, antrénus* — lat. *Anthrenus, tipuľa* — lat. *Tipula* a i., z botanických mien napr. dvojice *turgénia* — *Turgenia, smyrnium* — *Smyrnium, sibaldka* — *Sibbaldia*). Zdá sa, že je výhodné uplatniť podobný postup aj v našom prípade, najmä ak sa vezme do úvahy okolnosť, že v slovenskej literatúre sa už zaviedol názov čeľade *aktinídiovité* a že meno *aktinídia* sa už použilo v rámci tejto čeľade v druhovom mene *aktinídia pestrolistá* (pozri *Divy sveta rastlín*. Bratislava, Príroda 1975, s. 137). Rovnaká možnosť sa ukazuje aj pri pomenovaní odrody rastliny *Actinidia chinensis*. Pravda, nemožno vylúčiť ani modifikáciu vzoru, na ktorý upozorňujeme, ani využitie paralely s inými názvami cudzokrajných rastlín a ich plodov. Súvzťažné dvojice *citrón* — *citrónovník, figa* — *figovník, pomaranč* — *pomarančovník* a i. s odchodným názvom plodu a rastliny, ktorá ho prináša, nabádajú na takéto riešenie: *aktinídiovník* (odroda konkrétnej rastliny s latinským názvom *Actinidia chinensis*) — *aktinídia* (plod tejto rastliny). Definitívny názov by sa však nemal ustaľovať bez botanikov, resp. šľachtiteľov, ktorí sa zaoberajú aj nomenklatorickými otázkami.

Pravda, naznačeným spôsobom možno uvažovať o oficiálnom botanickom názve rastliny a jej plodov. V bežnej praxi (napr. v obchode s ovocím a zeleninou) by sa mohlo zostať aj pri názve *kivi* zhodnom so zoologickým názvom. O pravopise zoologického názvu treba uviesť, že sa už ustálilo písanie s jednoduchým *v* (pozri napr. Slovník cudzích slov, 1979, s. 455). Tak treba písať aj názov nového ovocia.

Ivan Masár

Prečo osobitný, a nie ‚osobytný'. — Š. P. zo Šoltýsky sa spytuje: „Nemal by sa v slove *osobitný* písať po *b* ypsilon? Čo je osobitné, možno si vysvetliť ako čosi, čo má „osve bytie". Alebo sa mýlim?"

Úvahám nášho čitateľa možno prisúdiť isté opodstatnenie, žiaľ východisko týchto úvah nie je správne. Potvrdia nám to aj údaje v etymologických slovníkoch: prídavné meno *osobitný* je utvorené zo slovotvorného základu *osob-* (podobne ako slovo *osob-a*) pochádzajúceho z praslovanského predložkového spojenia *o-sobě* s významom „taký, ktorý je sám o sebe". Z uvedeného základu

osob- pridaním prípony *-itý* vzniklo najprv prídavné meno *osob-itý* a z neho sa v priebehu ďalšieho vývinu jazyka zmenou prípony *-itý* na podobu *it-ný* utvorilo prídavné meno *osobitný*. Slová *osobitý* a *osobitný*, pôvodne synonymné, nadobudli časom rozdielny význam: *osobitý* značí „svojský, svojrázny" (napr. *osobité čaro)* a *osobitný* má jednak význam „oddelený, samostatný" *(osobitný vchod)*, jednak „špeciálny" *(osobitná škola* — so špeciálnym zameraním) alebo aj „mimoriadny, mimoriadne veľký" *(osobitná starostlivosť)*.

Odpoveď na položenú otázku je teda jednoznačná. Slová *osobitý, osobitný* sa píšu po *b* s mäkkým *i*, lebo toto *i* je súčasťou prípony, nie slovotvorného základu. Keby slovotvorný základ adjektíva *osobitný* súvisel so slovesom *byť*, prejavilo by sa to aj v jeho pravopise, ako je to napr. pri zvukovo dosť podobnom adjektíve *svojbytný*.

Viera Slivková

Spomienka, upomienka. — Do telefonickej poradne JÚĽŠ SAV sme dostali viacero otázok týkajúcich sa používania slov *spomienka* a *upomienka*. Opytujúcich zaujímalo, či tieto slová označujú rovnakú alebo podobnú reáliu a či obidve vyhovujú z jazykového hľadiska.

Slovo *spomienka* sa v rukopise *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (ďalej *KSSJ)* vykladá ako „vybavenie si minulého zážitku, pripamätanie si, rozpomienka". Tento význam slova *spomienka* je najbežnejší v každodennej jazykovej praxi a ako taký je bohato doložený aj v beletrii, čo možno ilustrovať týmito príkladmi: *Z neskorších spomienok, neprehľadných ako rozkopnuté mravenisko, vynára sa táto chvíľa čitateľne a neopakovateľne, najmä jej vyvrcholenie.* (P. Karvaš) — *Dávne pocity z detstva sa vytratili a zostal už len trpký blen spomienok.* (V. Šikula) — V KSSJ sa zachytáva aj ďalší význam tohto slova, ktorý v Slovníku slovenského jazyka IV (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964) na s. 187 pri hesle *spomienka* ešte nenájdeme. Ide o význam „pamäti, memoáre", v ktorom môže slovo *spomienka* fungovať iba v množnom čísle: *spomienky*. Posledný z významov slova *spomienka*, ktorý sa už dnes hodnotí ako zastarávajúci, je význam „zmienka o niečom, spomenutie, pripomenutie si niečoho". V tomto význame nájdeme slovo *spomienka* napr. v próze T. Vansovej v takomto kontexte: *O Pile bola spomienka hneď na začiatku tohto diela.*

Do významového a odvodzovacieho okruhu podstatného mena *spomienka* patrí prídavné meno *spomienkový*, bežné napr. v spojeniach *spomienkový večer, spomienková slávnosť*. Jeden príklad z prózy P. Jaroša *Zdesenie: Vošla do najbližšej reštaurácie rozhodnutá, že spomienkový darček na tento deň si kúpi neskoršie.*

Niečo iné označuje slovo *upomienka*, ktoré sa najčastejšie používa vo významoch „písomné napomenutie" alebo „upozornenie". Ilustrujeme ho aspoň dvoma príkladmi: *Sú totiž byty, za ktoré nikto neplatí, upomienky i predvolania sa vracajú k odosielateľovi.* (Večerník) — *Len včera sme sa sem dovliekli a už nás naháňa upomienkami — zahrešil Štefan.* (I. Habaj)

Druhý význam slova *upomienka* — pripamätávanie si niečoho — *KSSJ* hodnotí ako nespisovný. V tomto význame treba napr. v spojení *pekná*

upomienka na dovolenku dôsledne používať slovo *spomienka: pekná spomienka na dovolenku.* Podobne je to aj s odvodeným prídavným menom *upomienkový,* ktoré sa v spojení *upomienkový predmet* má nahradiť prídavným menom *spomienkový,* teda *spomienkový predmet.*

Záver: Obidve slová, *spomienka* i *upomienka,* majú svoje miesto v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny, majú však odlišné významy, preto ich nemožno navzájom zamieňať.

Katarína Hegerová

Zasadnutie a zasadanie. — E. H. z Margecian píše, že ako administratívna pracovníčka má problém, či pri písaní zápisníc zo schôdzok rady MNV treba používať slovo *zasadnutie* alebo *zasadanie.*

Slová *zasadnutie* a *zasadanie* majú vlastne celkom rovnaký význam, o čom svedčia aj ich synonymá *schôdzka* a *rokovanie.* Rozdielna podoba týchto slov súvisí s tým, že sa tvoria od odlišných vidových podôb slovesa — od dokonavej podoby *zasadnúť (zasadnutie)* a od nedokonavej podoby *zasadať (zasadanie).* Tento vidový rozdiel sa v istej, hoci malej miere premieta aj do používania obidvoch tvarov podstatných mien *zasadnutie* a *zasadanie.* Za základný, bezpríznakový člen dvojice sa pokladá podoba *zasadnutie,* ktorá je spätá so základným tvarom slovesa *zasadnúť.* O dominantnom, bezpríznakovom postavení slova *zasadnutie* svedčí aj stav v slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v ktorej sa toto slovo dokladá v najrozličnejších spojeniach: *zasadnutie výboru, vlády, súdu, senátu, rady, správy, zasadnutie pléna, rady MNV, zasadnutie ústrednej plánovacej komisie, zasadnutie spisovateľov* alebo *slávnostné, smútočné, výročné, ustanovujúce, neverejné, mimoriadne, plenárne, pracovné zasadnutie* atď. Naproti tomu istá príznakovosť slova *zasadanie* spočíva v tom, že je späté s odvodeným nedokonavým slovesným tvarom *zasadať.* Potvrdzuje to aj prevažná väčšina dokladov zo spomínanej slovníkovej kartotéky v podobe spojení *dvojdenné zasadanie ÚV KSČ, rokovací poriadok zasadania Bezpečnostnej rady OSN, zasadanie výkonného výboru Rady vzájomnej hospodárskej pomoci* atď.

V administratívnej praxi (zápisnice, oznamy, správy) možno odporúčať používanie základného člena synonymnej dvojice — *zasadnutie.* Pravda, z hľadiska jazykovej správnosti nemožno nič nnamietať ani proti podobe *zasadanie.*

Mária Pisárčiková

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník *20*, 1986, č. 2. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok vo febr. 1986. Register. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986

Cena Kčs 3,—

KUL
TÚRA
SLOVA